

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tina Hacler

Poročanje v času vojne:
primer Radia Vukovar

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tina Hacler

Mentor: doc. dr. Marko Milosavljević

Poročanje v času vojne:
primer Radia Vukovar

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Moji babici, ki ni nikoli obupala nad mano ...

Mojemu Vukovarju ...

Hvala mentorju doc. dr. Marku Milosavljeviću za »pospešek« ...

Bajsu, Marjanu, Kaji, Metki, Klavdiji, Špeli in Vanji pa hvala za drobtinice ...

Poročanje v času vojne – primer Radia Vukovar

Diplomsko delo raziskuje poročanje Radia Vukovar leta 1991. Vukovar je takrat zajela vojna in mesto je bilo tri mesece popolnoma oblegano. Zanimalo nas je, kakšno vlogo je imel Radio Vukovar v teh razmerah. Mediji imajo namreč poleg informacijske funkcije tudi veliko drugih funkcij, zato smo poskušali ugotoviti, katera funkcija je prevladovala v primeru Radia Vukovar leta 1991. Analizirali smo 20 zvočnih posnetkov iz tistega časa, ki so se še ohranili, da bi videli kako so novinarji takrat opravljali svoje delo. Da bi poročanje Radia Vukovar postavili v ustrezen primerjalni kontekst, smo analizirali tudi poročanje srbskih in hrvaških medijev tistega časa, predvsem v luči propagande in cenzure. Propagando in cenzuro smo s historiografsko analizo umestili tudi v zgodovino vojnega poročevalstva. Z etnografskim pristopom pa smo analizirali delo vojnih poročevalcev na splošno in ob tem poskušali ugotoviti, kako se pripravljajo na opravljanje svoje naloge, kako se soočajo z razmerami na bojišču in nato še s posledicami, ki jih prinese poročanje v času vojne.

Ključne besede: vojno poročevalstvo, Radio Vukovar, propaganda, cenzura, medijski diskurz.

Wartime reporting: The case of Radio Vukovar

The graduate thesis explores the reporting of Radio Vukovar in 1991. Vukovar found itself in war and for three full months the city was completely under siege. We wanted to know what role Radio Vukovar played in these situations. In addition to informative function the media have many other functions, so we tried to determine which function was prevailing in the case of Radio Vukovar in 1991. We analyzed 20 audio clips from that era that have been preserved, in order to see how journalists were doing their job. To set up reporting of Radio Vukovar in the appropriate comparative context, we also analyzed the reporting of Serbian and Croatian media of the time, especially the aspects of propaganda and censorship. Propaganda and censorship were also placed in the history of wartime reporting. The ethnographic approach as used to analyze the work of war reporters in general, while trying to figure out how they prepare for their job, how to face the situation on the battlefield and after that with the consequences that come with war reporting.

Key words: war journalism, Radio Vukovar, propaganda, censorship, media discourse.

KAZALO

1 UVOD IN METODOLOGIJA.....	7
2 TEMELJNI POJMI.....	10
2.1 NOVINARSTVO	10
2.2 VOJNO NOVINARSTVO IN (VOJNI) POROČEVALCI	12
3 ZGODOVINA VOJNEGA POROČEVALSTVA	14
3. 1 VOJNO POROČEVALSTVO NEKOČ	14
3. 2 VOJNO POROČEVALSTVO DANES	16
4 DELO VOJNEGA DOPIŠNIKA NA TERENU	19
4. 1 MOTIVI IN VZROKI.....	19
4. 2 PRIPRAVE NA TEREN.....	20
4. 3 VIRI INFORMACIJ.....	21
4. 4 GIBANJE NA KRIZNEM OBMOČJU	22
4. 5 (NE)VARNOST NOVINARJEV	23
4. 6 STRAH IN SMRT	24
4. 7 POSLEDICE	26
5 VOJNA NA BALKANU IN MEDIJI.....	28
5. 1 VOJNA NA BALKANU	28
5. 2 MEDIJI.....	30
5. 2. 1 PROPAGANDA	31
5. 2. 2(NE)PRISTRANSKOST	34
5.2.3 MEDIJSKI DISKURZ	36
5.2.4 CENZURA	37
6 POROČANJE RADIA VUKOVAR V ČASU VOJNE	39
6.1 VUKOVAR NEKOČ	40
6.2. RADIO VUKOVAR.....	44
6.3 HRVATSKI RADIO VUKOVAR.....	45
6. 4 MAJ, JUNIJ, JULIJ 1991	46
6. 5 AVGUST 1991	47

6. 6 SEPTEMBER 1991.....	49
6. 7 OKTOBER 1991	51
6. 8 NOVEMBER 1991	53
7 RADIJSKA POROČILA IN PRISPEVKI RADIA VUKOVAR IZ LETA 1991	57
7. 1 PRISPEVKI ZA LOKALNI PROGRAM RADIA VUKOVAR	57
7. 2 POROČILA ZA HRVATSKI RADIO.....	60
8 EPILOG	63
8. 1 USODA VUKOVARJA	63
8. 2 USODA NOVINARJEV RADIA VUKOVAR	64
9 ZAKLJUČEK.....	67
10 LITERATURA.....	69

1 UVOD IN METODOLOGIJA

O vojni na Balkanu, ki je na začetku 90. let prejšnjega stoletja prizadela našo neposredno soseščino in se dotaknila tudi Slovenije, je bilo napisanega že veliko. V slovenski javnosti so najbolj znane zgodbe o obleganju Sarajeva, genocidu v Srebrenici, hrvaški vojaški operaciji Nevihta, Natovem napadu na Beograd, sistematičnih posilstvih žensk v Bosni in Hercegovini, koncentracijskih taboriščih, bombardiranju Dubrovnika, pa o Kosovu, na katerem neprestano vre... Tragedija obleganega Vukovarja pa je v slovenskem prostoru manj znana, zato sem se odločila, da bom po 20 letih v tem diplomskem delu raziskala to temo.

Območje Slavonije, pokrajine na vzhodu Hrvaške, kjer leži tudi Vukovar, je bilo eno prvih kriznih žarišč v vojni na Balkanu. Hrvaška je skupaj s Slovenijo konec junija 1991 kljub nasprotovanju državnega vrha v Beogradu razglasila neodvisnost od Socialistične federativne republike Jugoslavije, kar je nazadnje privedlo do vojne – na eni strani so bile želje po samostojnosti, na drugi pa težnje po ohranitvi Jugoslavije. Uraden začetek bitke za Vukovar je 25. avgust 1991, boji pa so potekali med Jugoslovansko ljudsko armado, srbskimi paravojaškimi enotami in na Hrvaškem živečimi Srbi na eni strani ter pripadniki Zbora narodne garde, MUP-a, enotami HOS-a in hrvaškimi prostovoljci na drugi strani. Vukovar je bil oblegan 87 dni, prebivalci so ta čas živeli v kletih in zakloniščih, brez elektrike, vode, ob pičlih zalogah hrane, v neustreznih higienskih razmerah. Po treh mesecih so se hrvaški branitelji predali in enote JLA so zavzele mesto, situacijo pa je vse tri mesece spremljal tudi lokalni Radio Vukovar – vse do zadnjega dne, ko je 18. novembra Vukovar padel, se je v eter zadnjič oglasil tudi urednik Radia Vukovar Siniša Glavašević.

Kot študentka novinarstva se zavedam vloge in moči medijev, zato je cilj mojega diplomskega dela raziskati, kako je ta mali lokalni radio deloval v najhujših razmerah – v vojni, sredi obleganega mesta. Ob začetku raziskovanja sem postavila hipotezo, da je Radio Vukovar v času svojega delovanja med vojno odigral veliko in pomembno vlogo, ki jo bom na podlagi uporabljenih metod raziskovanja poskušala potrditi.

Zakaj sem izbrala prav to temo? Poročanje Radia Vukovar v času vojne se mi je zdelo vredno preučiti prav zato, ker so bili njegovi novinarji ves čas spopadov navzoči

v medijskem prostoru. Vukovar so sicer obiskali številni domači in tuji novinarji, a vendar nihče razen novinarjev Radia Vukovar ni iz obleganega mesta poročal od prvega do zadnjega dne, niti hrvaška državna televizija HTV.

V diplomskem delu sem uporabila teoretične metode raziskovanja, najprej pa sem uporabila metodo zbiranja in analiziranja podatkov, dostopnih v samostojnih publikacijah, člankih, zbornikih in na svetovnem spletu. Z uporabo sekundarne analize znanstvenih del in deskriptivne metode sem v drugem poglavju najprej opredelila temeljne pojme, povezane z novinarstvom in še posebej z vojnim poročevalstvom. V tretjem poglavju, posvečenem zgodovini vojnega poročevalstva, sem se oprla na zgodovinskoanalitično metodo, saj sem poskušala kronološko predstaviti mejnike vojnega poročevalstva skozi zgodovino. V četrtem poglavju sem se odločila za etnografski pristop in v ospredje postavila metodo primerjanja, saj sem na podlagi analize sekundarnih virov več različnih avtorjev poskušala zbrati čim več različnih izkušenj vojnih poročevalcev, ki so svojo nalogo opravljali na svetovnih kriznih žariščih. V petem poglavju sem z zgodovinskoanalitično metodo najprej na kratko kronološko predstavila potek vojne na Balkanu, nato pa sem z metodo analize relevantnih pisnih virov poskušala pokazati, kakšno (negativno) vlogo so v tej vojni odigrali hrvaški in srbski mediji.

Pri šestem poglavju, v katerem sem preučevala zgodbo Radia Vukovar, pa sem naletela na veliko težavo – pomanjkanje pisnih sekundarnih virov, ki bi jih lahko uporabila pri svoji analizi. Vedela sem, da v Sloveniji literature o tej temi ne bo mogoče dobiti, zato sem se včlanila tudi v Narodno in univerzitetno knjižnico v Zagrebu, kjer imajo bogato zbirko o domovinski vojni, vendar so knjige na voljo samo kot čitalniški izvodi. Toda pri pregledovanju zbirke sem ugotovila, da je polna zgolj knjig o vojaških operacijah, biografij o spominih na koncentracijska taborišča in podobno. Kot poglavitna vira sem zato uporabila avtobiografsko monografijo novinarka Radia Vukovar 91,6 MHz – glasom protiv topova in knjigo Bitka za Vukovar, ki so jo napisali trije avtorji: vojni poveljnik vukovarske obrambe Mile Dedaković, novinarka Alenka Mirković in zgodovinar Davor Runtić – Dedaković je napisal poglavja, povezana z vojaškimi operacijami v Vukovarju, Mirkovićeve in Runtić pa preostala. Na podlagi tega sem historiografsko opisala poročanje, pomen in vlogo Radia Vukovar v času vojne. V sedmem poglavju sem z metodo analize

vsebine povzela 20 avtentičnih arhivskih posnetkov – vseh in edinih, do katerih sem imela dostop – poročanja Radia Vukovar iz leta 1991. V osmem poglavju sem z deskriptivno metodo še kratko opisala usodo Vukovarja in novinarjev Radia Vukovar, v devetem poglavju pa sem nato strnila še sklepne misli o vlogi omenjenega radia.

2 TEMELJNI POJMI

Najprej bom opisala nekaj temeljnih pojmov, ki bodo zgodbo Radia Vukovar postavili v ustrezen teoretični okvir. Razložila bom, kaj novinarstvo sploh je, kakšno je njegovo poslanstvo, katere so stalne oblike novinarskega sporočanja, kakšne so funkcije novinarskega besedila, ter naštela normativne in tematske vrste novinarstva.

2.1 NOVINARSTVO

Novinarstvo po Splichalu (2000) označuje zbiranje, pisanje, urejanje, razširjanje informacij in predvsem duhovno prispevanje k dnevnu in drugemu periodičnemu tisku, radijskim in televizijskim programom ter spletnim časnikom na medmrežju, opozarja pa, da novinarstvo ni mehanično ustvarjanje nekega medija, ampak je simbolna manipulacija in ustvarjanje smisla.

Opredelitve novinarstva, ki bi bila v svetu sprejeta s splošnim in popolnim konsenzom, pa ni. »Ker ni univerzalne opredelitve novinarstva, tudi ni enotnih pogledov na to, kaj tvori profesionalno novinarsko usposobljenost« (Poler Kovačič 2011, 15). Strinja se tudi Rosen (1999, 1), »Čeprav teži k discipliniranemu dejanskemu stanju in zdravemu dobičku, novinarstvo ni niti znanost niti posel.«

Splichal (2000, 48–49) razvoj novinarstva opiše skozi štiri zgodovinska obdobja, ki se razlikujejo po stopnji delitve dela in institucionalizaciji novinarskega dela: temelj novinarske dejavnosti – ustvarjanje in širjenje informacij – se je pojavil že od začetka človeške družbe, v srednjem veku je bilo novinarstvo postranska dejavnost, s katero so se občasno ukvarjali sli, uradniki in potujoči umetniki, novinarstvo se je kot posebna dejavnost razvilo v 17. stoletju, z industrijskimi in meščanskimi političnimi revolucijami pa je končno nastalo tudi moderno novinarstvo, ki se je institucionaliziralo z množičnimi občili.

Hardt (1995) pravi, da so pogoji za novinarsko delo in težave novinarjev končno postali legitimna skrb po koncu prve svetovne vojne, ko se je novinarsko delo srečalo z industrializacijo in se poistovetilo z urbanizacijo, kar je sodobni tisk spremenilo v pomembno politično in kulturno institucijo v zahodnih družbah.

Burns (2002, 17–29) opozarja tudi na težave pri definiranju tega, kdo sploh so novinarji. Pravi, da so bili novinarji nekoč preprosto opisani kot »ljudje, ki so zaposleni zato, da pišejo za časopise ali revije«, nato pa se vpraša, ali so novinarji torej tudi politiki in kulturni delavci, ki jih časopis plačuje za pisanje tedenske kolumne ali recenzije. »Realnost novinarstva na začetku 21. stoletja je, da se ga ne more več opisati le v okvirih zaposlovanja. Niti ta definicija ne more biti omejena na opisovanje posameznika, ki je končal proces uvajanja na delovnem mestu, saj tak opis ne poudarja nobene družbene odgovornosti v moči, ki jo ima posamezni novinar pri oblikovanju sveta za njegovo občinstvo«.

Pogledi na **poslanstvo novinarjev** (Poler Kovačič 2011, 17–22) so različni: nekateri menijo, naj novinarstvo zabava, drugi pravijo, naj služi oblasti, naj bo dobičkonosen posel, naj si prizadeva za obveščenost državljanov. Identiteta novinarstva pa se izraža prek samoidentifikacije novinarjev in pripisane identifikacije od nenovinarjev.

Predmet novinarskega sporočanja (Košir 1988) so dogodki iz resničnosti, dejanskost. V funkciji sporočila se kaže novinarjevo razmerje do dejanskosti, do dogodka in hkrati njegovo razmerje do naslovnika. Vsako sporočilo ima namenskost, hoteno ali nehoteno novinarsko funkcijo, glede na merilo, ki ga imenujemo udeležba avtorja v besedilu, pa razlikujemo dve taki funkciji: informativno (prejemnik sporočevalčeve besedilo dojema kot obvestilo o dogodku, od katerega se avtor distancira, je v odnosu do njega v nevtralnem položaju) in interpretativno (sporočevalec je s svojimi mnenji, ocenami, subjektivnim pogledom udeležen v besedilu).

Splichal (2000) loči štiri **normativne vrste novinarstva**: mediativno (novinar državljanom posreduje zanje pomembne informacije in si ob tem prizadeva za objektivnost ter za ločevanje med poročanjem o dejstvih in mnenji), razsvetljsko (novinar prevzame vlogo varuha demokracije in nadzira oblast), odvetniško (novinar je kritik in razlagalec družbene realnosti ter poskrbi, da so vsi vidiki enako predstavljeni), razvedrilno (povezujemo ga z vse bolj razširjenim mešanjem informativnih in zabavnih vsebin). Vobič (2009) pa k temu doda še eno normativno vrsto: komutaristično novinarstvo (prispeva k dobremu delovanju javnega življenja, spodbuja skupnost). Nekateri avtorji (Poler Kovačič 2011, 56–61) pa značilnosti

mediativnega in razsvetljenskega novinarstva združijo v poimenovanju 'klasično novinarstvo', za katerega je značilno, da je dejavnost za obče dobro, novinarji delujejo kot predstavniki javnosti in imajo do javnosti primarno odgovornost. Skupna profesionalna novinarska ideologija pa naj bi obsegala pet idealno tipskih vrednot: delovanje za javno dobro, objektivnost, avtonomijo, takojšnjost in etiko.

Erjavec (2011, 131–221) ločuje 12 **tematskih vrst novinarstva**, ki so v učnih študijskih programih zapostavljene, v novinarski praksi pa prevladujejo: delavsko, gospodarsko, kmetijsko, kulturno, mednarodno, okoljsko, športno, religijsko, vojno, zdravstveno, znanstveno in življenjskostilno novinarstvo.

2.2 VOJNO NOVINARSTVO IN (VOJNI) POROČEVALCI

»Vojno poročanje so vedno imeli za glamurozno posebnost novinarstva«
(Hanitzsch in Wahl-Jorgensen 2009, 387).

Tako kot pri definiciji novinarstva tudi pri opisovanju tega, kaj sploh je vojno novinarstvo oziroma kakšno je novinarstvo v času vojne ter kdo in kaj sploh so vojni dopisniki/poročevalci/reporterji, obstajajo številne teorije. Pri vojni gre za organiziran, oborožen in dalj časa trajajoči spopad, v katerega sta vpleteni najmanj dve sprti strani, a med vojno in mirom obstaja še veliko stanj, kot so ulični nemiri, upori, vstaje, posamezni oboroženi posegi... Vsa ta dejanja, ne le vojna, pa v novinarstvu spremljajo vojni poročevalci. Kot pravita Tumber in Webster (2006), ti novinarji spremljajo »vse vrste oboroženih konfliktov«.

Po Seibu (2002, 94–95) vojno poročanje obsega tri konstitutivne elemente: novinarji se morajo prebijati skozi poplavo dobro pripravljene propagande z različnih strani, logistične težave in skrb za lastno varnost lahko omejujejo neposreden dostop novinarja do nekaterih mest, kjer se razvija zgodba, vlade držav pa poskušajo z izjavami o konfliktu, ki so obogatene s patriotizmom, vplivati na novinarje lastnih držav. Z njim se strinja tudi Richardson (2009, 181), ki pravi, da je novinarstvo vpliven komunikacijski žanr, ki pomaga oblikovati človekovo dožemanje sveta. »Vplivne institucije, v tem primeru vlade, vojska in drugi varnostni organi, želijo

izrabiti novinarstvo zato, da bi promovirale svojo različico vojne in tako oblikovale javno mnenje v svojo korist.«

A Hargreaves (2005, 59) ob tem opozarja na etično dilemo: »Ali je nepristransko vedenje novičarskih organizacij dejansko mogoče v okoliščinah, kadar časnik – ali radiotelevizijska postaja – ve, da v vojaški akciji, ki sicer ne dosega meril vojne za preživetje naroda, tvegajo življenja njegovi bralci ali njihovi otroci?«

Vojno poročanje (Allan in Zelizer 2004) narekuje redefiniranje naših predstav o dobri novinarski praksi na podlagi drugačnih meril od tistih, ki se običajno zdijo primerna, obenem pa je položaj vojnega poročanja kot lakmusovega testa za vse novinarstvo odvisen od razumevanja njegove moči spreminjati dojemanje javnosti. Hitro lahko zapade v propagando (Erjavec 2011), obenem pa ne obstaja enostaven recept obravnavanja vojne. Sodobno vojno poročanje (Allan in Matherson 2009) z vsemi svojimi napakami je dedič dolge tradicije posameznih poročevalcev, ki so bili priče krutosti vojne.

Howard Tumber in Frank Webster sta temu, kdo sploh so vojni poročevalci in zakaj sploh to počnejo, posvetila celotno poglavje v njuni knjigi *Journalists Under Fire* (2006), ki sta jo napisala na podlagi opravljenih pogovorov s številnimi novinarji, ki so z njima delili svoje izkušnje o poročanju s kriznih žarišč po vsem svetu. Ugotovila sta, da večini izraz 'vojni dopisnik' ni preveč ljub in raje nase gledajo kot na 'novinarje, ki poročajo o vojni'.

BBC-jeva novinarka Caroline Wyatt se je med pogovorom z avtorjema knjige tako označila za »zunanjo dopisnico, ki pokriva tudi vojne«, Guardianov fotograf Sean Smith pa jima je zatrdil: »Nisem vojni fotograf. Pravzaprav sploh ne vem, kaj točno to pomeni. Sprejel sem veliko nalog na kriznih žariščih, ampak to te še ne naredi za vojnega fotografa.« Veteran britanske televizijske hiše ITN Colin Baker je bil še ostrejši, »Sem samo poročevalec, ki je bil v vojni ... in ko greš enkrat v vojno in gledaš ljudi umirati, koga briga, kakšen naziv imaš« (Tumber in Webster 2006, 61–63).

3 ZGODOVINA VOJNEGA POROČEVALSTVA

»Če bi ljudje vedeli resnico, bi bilo vojne konec jutri. Ampak seveda ne vedo in tudi ne morejo vedeti«

(George v Knightley 2003, xi).

Niti o tem, kam segajo **korenine vojnega poročevalstva**, ni splošnega konsenza. Karmen Erjavec (2011, 186–187) se v poglavju Vojno novinarstvo v učbeniku Uvod v novinarstvo sklicuje na profesorja novinarstva in množičnih medijev na newyorški univerzi Mitchella Stephensa in pravi, da lahko začetek vojnega novinarstva umestimo v leto 1618, ko se je začela t. i. tridesetletna vojna – vojna med katoliškimi in protestantskimi državami. »Številni takrat nastajajoči časopisi so se razvili prav na podlagi sporočanja o teh vojnih dogodkih in zaradi želje občinstva, da bere o njih«.

Veljko Đurović (1998, 7), izkušeni beograjski vojni dopisnik, v svoji knjigi Press don't shoot kot prvo žrtev vojnega poročanja navaja Filipida, ki je novico o koncu oboroženega spopada med Grki in Perzijci na Maratonskem polju ponesel v Atene, po opravljeni nalogi pa se mrtev zgrudil in tako postal »prvi svetovni vojni poročevalec, ki ga je zaznala civilizacija«.

3.1 VOJNO POROČEVALSTVO NEKOČ

Najpodrobneje pa se je zgodovine vojnega poročevalstva loti Phillip Knightley, ki je različna zgodovinska obdobja vojnega poročevalstva opisal v svoji knjigi First Casualty. Knightley (2003) kot **začetnika sodobnega vojnega poročevalstva** navaja Williama Howarda Russlla, irskega novinarja, ki je sredi 19. stoletja za londonski Times 22 mesecev poročal o krimski vojni med Ruskim imperijem ter Združenim kraljestvom, Francijo, Osmanskim cesarstvom in Kraljevino Sardinijo. Pred to vojno je bilo v navadi, da so informacije z bojišč v svet pošiljali vojaki brez novinarskih izkušenj (press officers), Russell pa je bil novinar in civilist, ki se je znašel pred etično dilemo – ali pisati v skladu z britanskimi domoljubnimi čustvi ali v skladu s profesionalno novinarsko etiko. Odločil se je za slednje in tako poročal o slabem stanju britanske vojske, jo primerjal z bolj organizirano francosko, pisal o slabem

stanju ranjencev. Prav Russlovi apeli po boljši zdravstveni oskrbi za pomoči potrebne pa so poskrbeli, da je na bojišče prišla tudi skupina prostovoljk pod vodstvom medicinske sestre Florence Nightingale, ki jo je delo v krimski vojni proslavilo kot pionirko med bolniškimi negovalkami (The National Archives 2010).

Sledila je **ameriška državljanska vojna** (1861–1865), ki je poskrbela za to, da se je vojno poročevalstvo uveljavilo kot posebna veja novinarske prakse, nato pa je prišla t. i. »zlata doba« vojnega poročevalstva, ko so dopisniki skoraj pol stoletja po vseh koncih sveta iskali bitke in spopade (Knightley 2003, 41). **Prvo svetovno vojno** je zaznamovala močna in dobro organizirana vojaška propaganda, ki je nadzorovala pretok informacij, zato se javnosti še sanjalo ni, kaj se dogaja na bojiščih. »Če bi ljudje vedeli resnico, bi bilo vojne konec jutri. Ampak seveda ne vedo in tudi ne morejo vedeti,« si je besede tedanjega britanskega premierja Davida Lloyd Georgea sposodil John Pilger (v Knightley 2003, xi).

V povezavi z **drugo svetovno vojno** Knightley (2003, 364) navaja besede Charlesa Lyncha, ki je za Reuters v času vojne poročal o britanski vojski. »Poniževalno se je ozreti nazaj na to, kar smo takrat pisali. Bili smo propagandno orožje naših vlad. Na začetku so to uveljavljali cenzorji, na koncu smo bili cenzorji sami sebi. Bili smo navijačice. Predvidevam, da takrat ni bilo druge možnosti. Bila je 'totalna' vojna. Ampak, za božjo voljo, ne povečujmo naše vloge. Tisto ni bilo dobro novinarstvo. Tisto sploh ni bilo novinarstvo.«

Vietnamska vojna je predstavljala mejnik v vojnem poročevalstvu. Prinesla je namreč pojem vojna reportaža, saj je bila to prva »televizijska vojna« – iz Vietnama so številne televizijske ekipe v svet pošiljale avtentične posnetke z bojišč, ki so postali stalnica v dnevnoinformativnih oddajah (Knightley 2003; Đurović 1998). A zaradi razvoja novih komunikacijskih tehnologij dve desetletji pozneje ni šlo več za posnetke iz vojne, ampak za vojno v realnem času. Med **zalivsko vojno** leta 1991 je namreč ekipa televizijske mreže CNN, ki jo je vodil Peter Arnett, s strehe hotela v Al Rašidu v Bagdadu vojno prvič v zgodovini prenašala v živo.

Prenašanje vojne v živo je nato postala stalna medijska praksa. Ameriško **invazijo na Irak leta 2003** je tako več kot ducat televizijskih postaj neprekinjeno prenašalo in o dogodku poročalo 24 ur na dan, sedem dni v tednu.

3. 2 VOJNO POROČEVALSTVO DANES

Zaradi razvoja novih tehnologij leta 2011 torej ni treba več čakati na termine dnevnoinformativnih oddaj, saj do poročil in vizualnega gradiva s kriznih žarišč lahko prek svetovnega spleta dostopamo 24 ur na dan.

Sodobna tehnologija – satelitski telefoni z možnostjo prenosa slike, lažja in manjša snemalna oprema, prenosni računalniki, internet in elektronska pošta – je vojnim poročevalcem olajšala zbiranje informacij s terena, predvsem pa njihovo pošiljanje v svet. Vendar pa Uwe Kroger, novinar nemškega ZDF-a, opozarja: »Hitrost je brez dvoma prednost, vendar pa je lahko tudi slabost, kadar zahteve po čimprejšnji objavi postanejo tako zelo prenaporne, da nimaš več priložnosti opravljati svojega dela in se na lastne oči prepričati, kaj se v resnici dogaja na območju /.../ ko poročaš kar iz svoje hotelske sobe« (Tumber in Webster 2006, 85).

Razvoj tehnologije je prinesel tudi **pojavnost i. državljanstva (citizen journalism)**, ko prebivalci kriznih območij o razmerah poročajo kar sami – pišejo spletne dnevnike oziroma bloge ali na splet nalagajo fotografije in videoposnetke napadov (Allan in Matheson 2009). Za pisanje spletnih dnevnikov o vojni pa se ne odločajo samo civilisti – Seib (2004) tako navaja primere, da so o razmerah v Iraku pisali tudi poročnik ameriške vojske, ko je bil tam na misiji, član britanskega parlamenta, ki je oblikoval politiko vojne, ter svobodni novinar, ki je na tak način zbiral in zbral denar za pot v Bagdad.

Spremenil pa se je tudi **odnos do novinarjev**: »Ko sem v zgodnjih 70. začel poročati iz Severne Irske, je bilo biti novinar verjetno varneje kot karkoli drugega /.../ Nekaj let pozneje smo v Libanonu od lokalnih milic novinarji dobivali pisna dovoljenja, ki so nam omogočala varno prečkanje nadzornih točk /.../ A prav v Libanonu so se leta 1984 nato začele prve ugrabitve novinarjev, za katerimi so stale skupine s podporo Irana,« se spominja novinar Patrick Cockburn (2010). Trend iz Libanona je se

nadaljeval in tako je bilo v Iraku je bilo med letoma 2004 in 2008 po podatkih poročila Odbora za zaščito novinarjev (2008) ugrabljenih 57 novinarjev – 35 so jih ugrabitelji nazadnje izpustili, 17 je bilo umorjenih, usoda petih pa je ostala neznana.

Tudi vodilni možje v medijskih hišah po vsem svetu se vse bolj zavedajo, da so njihovi zaposleni na kriznih območjih v veliki nevarnosti. Za ameriške in britanske novinarje večjih medijskih hiš je zato postala že stalna praksa, da se pred odhodom na vojno območje **udeležijo pripravljalnih tečajev**, kako ravnati v sovražnem okolju, kako nuditi prvo pomoč, kako ravnati ob morebitnem biološkem napadu, kako ravnati ob morebitni ugrabitvi, kako se izogniti protipehotnim minam (Allan in Zellizer 2006). V zadnjih letih pa nekatere novinarske ekipe na kriznih žariščih spremljajo tudi oboroženi varnostniki, ki so običajno nekdanji vojaki, policisti ali pripadniki posebnih sil.

Številni avtorji kot najnovejše smernice v vojnem poročevalstvu navajajo **pojavnost bojnoformacijskega novinarstva** (t. i. embedding) - gre za novinarje, ki z vojnega območja poročajo vključeni v vojaške enote. Nekateri avtorji (Vogrinc 2004) navajajo, da je to strategija Pentagona, prvič uporabljena leta 2003 ob napadu na Irak: »Vemo, da je bila najočitnejša novost poročanja o lanskem napadu ZDA in njenih zaveznic na Irak pod oblastjo Sadama Huseina v primerjavi s prejšnjimi ameriški vojnami – od Vietnama do Kosova – praksa, da je napadalec novinarske ekipe fizično vključil v svoje enote, tako da so lahko spremljale osvajanje dežele s položaja vojakov (zlasti torej motoriziranih enot) na fronti«. S to trditvijo pa se ne strinjajo vsi. "Sistem embedded nikakor ni nov. Vojni dopisniki so lahko namreč v vseh vojnah do bojišča prišli izključno z vojaškimi enotami. Leta 1999 se je tako kar 1.000 tujih novinarjev pridružilo enotam Nata pri vkorakanju na Kosovo« (Areh 2003).

Novinarji so ob boku vojakov poročali že od samega začetka sodobnega vojnega poročevalstva – med krimsko vojno, nič drugače ni bilo niti med obema svetovnima vojnama, na Falklandih in Kosovu, vendar je »embedding« negativni prizvok dobil šele v Iranu in Afganistanu. Medijska strokovnjakinja Sandra Bašić Hrvatini pravi (Janežič 2003), da t. i. embedded novinarji po njenem mnenju niso vojni poročevalci zaradi tega, ker delajo pod specifičnimi pogoji, torej poročajo predvsem z ene strani, posredujejo eno resnico, novinarstvo pa je po definiciji nekaj drugega.

Bojnoformacijsko novinarstvo ima tudi zagovornike. Cockburn (2010), »Spremljanje vojske na terenu je običajno edini način, da izveš, kaj počne, ali kaj misli, da počne. In neke dobre alternative za poročanje danes niti ni. Glede na to, da Al Kaida in talibani novinarje pogosto jemljejo za talce, je po Iraku in Afganistanu nemogoče kar pohajkovati.«

»Vojna v Iraku je novinarje razdelila na posvečene in navadne – na privilegirance oz. embedded novinarje in običajne vojne dopisnike, katerih medijske hiše si ekskluzive niso mogle ali hotele kupiti. Prvi so smeli kot del ameriško-britanskih čet potovati po Iraku, drugi so morali z meja sosednjih držav povzemanj tuje vire in se sklicevati na špekulacije o tem, kaj se v resnici dogaja čez mejo,« Alenka Kotnik (2003) opisuje, kako je vojna v Iraku postavila nov mejnik v vojnem poročevalstvu, ker so se nekateri »spajdašili z ameriško vojsko«.

»Takšnega sklepanja si pred desetimi leti, ko je bilo slovensko vojno dopisništvo šele v povojih, ni bilo mogoče predstavljati! Kot če bi za odličnega vojnega dopisnika Marjana Jermana (RTV Slovenija) trdili, da se je »spajdašil z napadalci«, ko je v času etničnega čiščenja nesrbskega prebivalstva poročal tudi s srbskih položajev na Hrvaškem,« pa odgovarja Valentin Areh (2003), ki je bil edini slovenski novinar, vključen v »embedding« sistem ameriške vojske ob napadu na Irak.

4 DELO VOJNEGA DOPISNIKA NA TERENU

»Veliko je pogumnih vojnih poročevalcev in veliko je starih vojnih poročevalcev, ampak malo je starih in pogumnih vojnih poročevalcev«

(Đurović 1998, 9).

4. 1 MOTIVI IN VZROKI

Zakaj se vojni poročevalci odločajo za tako delo? Tumber in Webster (2006) trdita, da sta **iskanje resnice** in **občutek ustvarjanja zgodovine** primarna motiva, veliko vojnih poročevalcev pa poudarja **družbeno vrednost njihovega dela**. Pogosto se čutijo dolžni **odpirati oči javnosti**: »Kot se v vojni vedno zgodi, so vedno nedolžni civilisti – ženske, otroci in starci – tisti, ki najbolj trpijo. Zame je bilo pomembno, da poskrbim za to, da bodo ti ljudje slišani,« je svoje delo opisala Kim Wilsher, ki je za Mail On Sunday poročala o konfliktu na območju nekdanje Jugoslavije (Tumber in Webster 2006, 67). Novinar Sunday Timesa John Swain jima je na svojem primeru opisal, zakaj je prepričan, da lahko vojni reporter poskrbi za spremembe na bolje: s Kosova je poročal o usodi petletne deklice, ki ji je drobec granate tako močno poškodoval roko, da so ji jo morali amputirati – in to kar z navadnimi kleščami brez anestezije. Swainovo zgodbo je objavil tudi Buenos Aires Herald, tam pa jo je prebrala neka Argentinka, ki je organizaciji World Food Programme obljubila milijon dolarjev pod pogojem, da najdejo deklico in ji namestijo protezo. Deklico so res našli in tako je dobila umetno roko (Tumber in Webster 2006, 69).

Za novinarja, ki se odloči za tako nalogo, pa to lahko pomeni tudi zgolj **pobeg iz realnosti**. »Ko sem na terenu, moram včasih priti le od točke A do točke B, ni elektrike, ni davkov, ni cvileče žene,« je Guardianova dopisnica Maggie O'Kane opisala pogovor z enim izmed kolegov (Tumber in Webster 2006, 67). So pa tudi novinarji, ki jim pravijo 'war junkies' oziroma **'odvisniki od vojne'** – ti se kompulzivno selijo od enega kriznega žarišča do drugega. »Od dveh do treh odstotkov novinarjev je popolnoma norih, mislijo, da delajo za specialne sile in se pogosto znajdejo v velikih težavah,« meni Ross Benson iz Daily Maila (Tumber in Webster 2006, 64).

»Izziv je hudičeva stvar, ki zleze človeku po kožo in tam ostane,« se strinja tudi Marjan Jerman v svoji knjigi Iz pekla (Jerman 2001, 381).

4. 2 PRIPRAVE NA TEREN

Včasih ima novinar pred odhodom na krizno žarišče le **malo časa**: »V uredništvu sem predlagal Vukovar, kjer je postajalo hudičevo vroče, to pa je pomenilo, da bo tudi zanimivo. Navsezadnje, z obkolutvijo Vukovarja (tako sem prepričeval urednika), se bo dogajanje na hrvaški fronti močno spremenilo. Odločitev je padla,« Jerman (2001, 132) opisuje, kako mu je uspelo v uredništvu nekega dne prepričati svojega tedanjega urednika Vita Avgušтина, naj ga pošlje tja. »Tako sem se odpeljal domov in med tlačenjem najnujnejših stvari v potovalko doma povedal, da grem spet »dol«. Čez kako uro sem se že peljal proti Zagrebu,« hiter tempo odločanja opisuje Jerman (prav tam).

Nekateri novinarji imajo prav zaradi tega vedno že **vnaprej pripravljen potovalni komplet** stvari, ki jih vedno vzamejo s sabo na teren. »Vedno imam pripravljen neprebojni jopič, čelado, komplet prve pomoči. Pa seveda nujne potrebščine, kot so ustekleničena voda, dobri zemljevidi in satelitski telefon – ali bolje kar dva,« opisuje snemalec britanske televizije ITN Daniel Demoustier (Tumber in Webster 2006, 77).

Vojni poročevalec pa se mora pred odhodom na vsako krizno žarišče **podrobno seznaniti z dogajanjem**, še posebej če se tja odpravlja prvič. Novinar mora vedeti, »kdo vse je, neposredno ali posredno, vpleten v spopad, kakšna je zgodovina tega spora, kakšen je odnos mednarodne skupnosti do sprtih strani, kakšen je odnos sosednjih držav in še posebno, kaj njegova država meni o sprtih straneh«, trdi Đurović (1998, 22) in nato opiše primer južnokorejskega novinarja, ki je bil leta 1993 na svojem prvem obisku Vukovarja. V vojaškem novinarskem središču so ga prosili, naj napiše posvetilo, ki ga bodo obesili na pano poleg drugih novinarskih sporočil in akreditacij z vsega sveta. V posvetilu se je najprej zahvalil za pravkar odobreno dovolilnico za gibanje na območju, potem pa jim zaželel še veliko sreče, uspeha, demokracije in še posebej »osvoboditev Hrvaške izpod srbskega terorja« (prav tam). Vukovar pa je bil takrat že več kot leto dni del ozemlja samooklicane Republike

Srbske krajine. »Novinarju seveda ni vedno treba vedeti vsega in tudi ne more vedeti vsega, mora pa vedeti, kje to lahko izve,« končuje Đurović (prav tam).

4. 3 VIRI INFORMACIJ

Včasih so novinarji večino informacij o kriznem žarišču, kamor so se odpravljali, dobivali med prebiranjem političnih, zgodovinskih in geografskih knjig, revij ter člankov, ki so si jih nagrabili v knjigarnah in knjižnicah. »S seboj si vzel toliko knjig, kot si jih le lahko, in jih potem prebiral na letalu,« se spominja Maggie O'Kane (Tumber in Webster, 2006, 78). Sodobni novinarji zdaj poudarjajo **pomen interneta** kot zakladnice informacij, ki je dostopna v trenutku, vendar pa izkušeni novinarji opozarjajo na previdnost, saj je na svetovnem spletu tudi veliko nepreverjenih informacij, ki lahko ogrozijo novinarja na kriznem območju.

Prav zato veljajo **novinarski kolegi** za najbolj verodostojen vir informacij. »Ob predpostavki, da že imate neko predznanje, se najboljše informacije na kraju samem dobivajo prav od novinarskih kolegov, ki so prišli že pred vami ter poznajo teren in situacijo. Oni najboljše vedo, kaj potrebujete, in vam bodo dali številne koristne nasvete. Večina vam bo pomagala, ne da bi se ob tem ali vi ali oni počutili konkurenti,« zatrjuje Đurović (1998, 24). Z njim se strinjata tudi Tumber in Webster, ki sta podoben odgovor dobila od številnih novinarjev, s katerimi sta se pogovarjala. »Drugi novinarji so vedno tvoj najboljši vir, saj ste drug drugemu oči in ušesa. Sicer obstaja konkurenca in zato včasih drugim kakšne koristne informacije ne razkriješ, vendar pa se večinoma vseeno pogovarjate, saj veste, da si boste tako prej koristili, kot pa škodili,« avtorja (2006, 80) navajata besede Guardianovega dopisnika Jamesa Meeka.

»Za vsak slučaj pa je vsako informacijo vseeno dobro še preveriti, ne glede na to, od koga ste jo dobili. V vojnih razmerah je lahko namreč tudi na prvi pogled povsem neškodljiva napaka lahko usodna,« pa opozarja Đurović (1998, 24).

Poler Kovačič (2004, 693) kot **uradne** opredeljuje »vire po funkciji«: izvoljene ali imenovane funkcionarje, predstavnike institucij ekonomske, politične, kulturne, religiozne moči in oblasti, predstavnike nevladnih organizacij, društev in združenj, ki

»govorijo« po svoji funkciji. Za **neuradne** vire pa Polerjeva (prav tam) označuje vpletene ali nevpletene posameznike, ki niso vir po funkciji, ampak govorijo kot udeleženci dogodkov, očitvidci, priče, »ljudje z ulice«, »navadni« ljudje.

4. 4 GIBANJE NA KRIZNEM OBMOČJU

Ko pride novinar na vojno območje, običajno **vzpostavi stik** s številnimi (para)državnimi institucijami – z vojaškim štabom in morebitnim vojaškim tiskovnim središčem, s policijo in/ali štabi lokalnih milic, paravojaških enot, upornikov, z mednarodnim tiskovnim središčem ter dobrodelnimi organizacijami, ki delujejo na tem območju. »To je pogosto izgubljanje časa, nujno zlo, vendar zaradi posebnih dovolilnic za delo in gibanje, tudi spremstva, pogosto neizbežno,« opisuje Đurović (1998, 28), nato pa prizna, da je leta 1983 v Libanon kar trikrat vstopil nezakonito, celo brez vizuma in potnega lista, to zgodbo pa potem ponovil še leta 1985 na poti iz Hondurasa v Salvador. Vendar pa Đurović (prav tam) gibanja in opravljanja novinarskega dela brez potrebnih **dovolilnic in akreditacij** vseeno ne priporoča: »Če se vseeno odločite za to, si poskušajte najprej odgovoriti na vprašanje, ali je tveganje, v katerega se spuščate, sorazmerno cilju. Obisk prepovedane cone brez spremstva ali dovoljenja se uvršča v kategorijo visokega tveganja, in če vas ujamejo tam, naj vam Bog pomaga.« Opozoril je tudi na posledice (prav tam): »V najboljšem primeru boste 'naprošeni', da zapustite območje, kar pa običajno vključuje tudi zaplembo posnetega materiala, pogosto tudi vse opreme, lahko tudi vozila, in začasno prepoved vstopa v državo«.

Brez akreditacij in dovoljenj pa leta 1991 dostop do Vukovarja sploh ni bil mogoč. Marjan Jerman (2001, 60) se spominja svojega odgovora na vprašanje nekega hrvaškega borca v vukovarskem vojnem štabu, ki ga je zanimalo, ali ima dovoljenje za snemanje oziroma akreditacijo. »'Vse akreditacije in vsa dovoljenja imam, kar jih premore ta svet,' sem mu nekoliko nejevoljen in v zadregi odgovoril. Spoznal je, da v tem času in na tem mestu ni razumno spraševati po akreditaciji, saj brez nje ne bi prišel niti blizu Vukovarja, kaj šele v štab ali bazo.«

Vendar pa še toliko dovolilnic in akreditacij za novinarsko delo na območju ne zagotavlja povsem varnega gibanja. Jerman (2001) pripoveduje, kako je v Osijeku, ki leta 1991 v nasprotju z Vukovarjem ni bil v popolnem vojnem obroču, največ ljudi

umrlo zaradi prav zaradi neprevidnosti na cesti. Ob začetku obstreljevanja so si ob vsaki detonaciji poiskali zaklonišče, sčasoma pa so se privadili in postali vse manj predvidni, čeprav so **za hojo po mestu** med obstreljevanjem obstajala nenapisana pravila. »Prvo pravilo je bilo, da je vedno treba natančno ugotoviti, iz katere smeri letijo izstrelki. Če so leteli z leve, je bilo treba hoditi po levi strani ulice tik ob zidu oziroma steni, saj je bilo tako manj možnosti, da bi izstrelek padel v neposredno bližino, saj leti v loku,« se Jerman (2001, 83) spominja pravil za hojo po mestu, ki se jih je naučil od izkušenega hrvaškega gardista. »Najbolje je, da se človek skloni oziroma leže, saj drobci granate ob eksploziji praviloma letijo v obliki črke V, torej navzgor,« še dodaja (prav tam).

Nič varnejša ni niti **vožnja z avtomobilom** po vojnem območju. »S tesnobo sem pognal avto. Drveli smo po ovinkih proti prvi kritični točki /.../ takrat pa je pred nami počilo. Kamenje se je razletelo na vse strani. Hitro sem pohodil plin, vendar so se zaradi drobnega peska in kamenja prva kolesa začela vrteti na mestu /.../ Srbi so to izkoristili, saj smo bili lepa tarča, in še enkrat užgali,« se Jerman (2001, 271) spominja - zanj in za kolege skoraj usodne - vožnje po ovinkasti cesti iz Mostarja leta 1993: »Ne vem, kako sem vozil naprej, vem le, da smo imeli vsi sklonjene glave, da smo v avtu vsi skorajda ležali. Pritiskal sem na plin in kdaj pa kdaj pogledal, ali smo še na cesti, ter po potrebi premaknil volan.«

4. 5 (NE)VARNOST NOVINARJEV

Zaradi razmer, v katerih morajo delati, so vojni poročevalci pogosto **v nevarnosti**, tudi takrat, ko ne poročajo s prve bojne črte. Jerman (2001, 85) je opisal eksplozijo v hotelu Osijek, ki je poškodovala nekega nemškega novinarja. »Futy je ležal na naslonjaču v recepciji. Skupaj sva začela srkati dragoceno kavo, ko na lepem močno zažvižga, potem pa silovito počí. Pometalo nas je po tleh, kot da smo iz papirja. V ušesih mi je zvonilo, okrog nas pa se je kadilo in ropotalo ter se treslo.«

V vsaki vojni pa obstajajo ljudje, ki poskrbijo, da so novinarji precej varnejši, kot bi bili sicer, če bi na kriznem območju sami iskali zgodbe. To so lahko **možje v uniformi**, ki za novinarja zastavijo svoj vpliv: »Vse naokoli je bilo polno vojakov /.../ zaudarjali so po žganju in videti je bilo, da ga imajo nekateri precej pod 'šajkačo'. Na lepem se je

razvedelo, da sem slovenski novinar /.../ kar prerivali so se okoli naju in tekmovali v tem, kdo me bo bolj duhovito poslal v tri krasne,« Jerman (2001, 115) opiše svoj obisk Okučanov, ko so bili ti že v srbskih rokah, na ogledu položajev pa ga je spremljal specialec Zlato. »Če ne bi bil takrat z menoj Zlato, bi zagotovo svojo kariero končal na tistem bojišču. Le Zlatov vpliv me je rešil,« je prepričan (prav tam).

Za varnost in boljše razmere za delo novinarjev na kriznih žariščih pa skrbijo tudi ljudje, ki se jih je prijel vzdevek »fikserji« (**ang. fixers**). »To so ljudje iz sence, ki za vas opravijo ves tisti posel, ki ga vi ne morete ali ne znate, ker ste tujec. Oni so vaša desna roka,« jih opisuje Đurović (1998, 26). Gre za domačine, ki običajno govorijo vsaj en tuj jezik, so komunikativni, dobro poznajo teren in situacijo, lažje prihajajo do informacij kot vi, saj ne izstopajo, pogosto prevzamejo tudi vlogo voznika, vodnika, prevajalca, varnostnika. »Oni vam priskrbijo vse: dovolilnice, prepustnice, se pregovarjajo, dogovarjajo, odpovedujejo, iščejo sogovornike, prevajajo, poskrbijo za prenočišče in prevoz, menjajo denar na črno,« o njih pravi Đurović (prav tam). Še večjo vrednost jim pripisujeta Tumber in Webster (2006, 106), saj trdita: »'Fikserji' so za novinarske organizacije ključno osebje, saj imajo sposobnost poskrbeti za razliko med slabo in dobro reportažo.«

4. 6 STRAH IN SMRT

»Popolnoma napačno je o vojnih poročevalcih razmišljati kot o ljudeh 'brez napak in strahu'. Nasprotno, to so ljudje, ki se bojijo kot vsi drugi, vendar so ljudje, ki se znajo bati, saj je strah pravzaprav koristen, on nas varuje« Đurović (1998, 7).

Vojni poročevalci tudi sami priznavajo, da niso neustrašni, skoraj ni novinarja, ki v svojih spominih ne bi opisal, v katerih trenutkih kariere ga je bilo **najbolj strah**. Nekatere je bilo najbolj strah **med njihovo prvo nalogo**, tako kot Colina Bakerja iz televizijske hiše ITN, ko se je odpravil v Belfast: »Ko sem začel, sem mislil, da je to kot kavboji in Indijanci, nato pa je prišla streznitev. In prvič, ko te je zares strah, ko si res prestrašen in misliš, da boš umrl, takrat se vse spremeni« (Tumber in Webster 2006, 143). Drugim je v spominu najbolj ostal strah **med obstreljevanjem**, ki mu ni bilo videti konca. »Dvakrat v Afganistanu, preprosto zato, ker so nas tako močno obstreljevali,« je na vprašanje, kdaj jo je bilo na terenu najbolj strah, Tumberju in

Webstru (2006, 143) odgovorila svobodna novinarka Antonia Francis. Tretji pa so se najbolj prestrašili, **ko jih je obkrožila jezna množica**: »Najbolj grozljiv je spomin na to, kako sem bila v Sierr Leone s skupino omamljenih vojakov-otrok, oboroženih s kalašniki. Ni me bilo strah, da me bodo ustrelili, strah me je bilo, da me bodo posilili,« se izkušena ameriška vojna poročevalka Janine di Giovanni (2011) spominja grozljive izkušnje. »Poročevalke ženskega spola so na nekaterih kriznih žariščih pogosto v večji nevarnosti,« je še prepričana.

Februarja letos so iz ameriške televizijske hiše CBS (2011) sporočili, da je bila njihova poročevalka Lara Logan v Egiptu »žrtev brutalnega in neprekinjenega **spolnega napada**«. Loganova je skupaj s svojo ekipo spremljala nemire v Egiptu in bila tistega večera na glavnem trgu Tahrir v Kairu, kjer je množica proslavljala odstop predsednika Hosnija Mubaraka. Nekaj tednov pozneje je v intervjuju opisala, kako jo je množica moških ločila od njene ekipe, ji strgala obleko s telesa in jo več kot pol ure otipavala, lasala, ščipala, vlekla ter »posiljevala z rokami« (CBS 2011), preden jo je rešila skupina egiptovskih žensk, nato pa je nekaj dni preživela v bolnišnici zaradi notranjih raztrganin.

Precej drugače pa se je s spolnim nasiljem spopadala znana ameriška fotografinja Jana Schneider, ki je bila leta 1992 v obleganem Sarajevu ob slovenskem novinarju **Ivu Štandekerju**. Jana je bila v eksploziji hudo ranjena, vendar je preživela, Štandeker pa je umrl. Schneiderjevo je nato voditelj v neki pogovorni oddaji vprašal (Roane 2004), kolikokrat je bila med delom v vojni posiljena, ona pa mu je hladno odgovorila, »Več kot enkrat.«

Ivo Štandeker pa ni bil edina slovenska žrtev poročanja s kriznih žarišč – v vojni na Balkanu je bil ubit tudi fotoreporter Alojz Krivograd, bolj znan pod vzdevkom **Futy**. Septembra 1992 so ga v okolici Foče ujele srbske sile in ga odpeljale v taborišče, kjer je končal v samici. Ali H. Žerdin (2001) je prepričan, da je v samici končal, ker je videl, vedel in poslikal preveč – še posebno pokol, ki so ga srbske paravojaške formacije izvajale nad muslimanskim prebivalstvom. Marjan Jerman (2001) pa krivi izkaznico hrvaške policije, ki jo je leta 1991 v Osijeku v šali dobil od poveljnika obrambe Branimirja Glavaša, nato pa jo vedno in povsod nosil s seboj. »Očitno je bil v samici zato, ker so Srbi mislili, da je v resnici hrvaški policist. Futy je imel še

dodatno smolo. Nikoli ni imel dokumenta, s katerim bi lahko dokazal, da je novinar. Imel je samo osebno izkaznico in potni list,« se spominja Jerman (2001, 315). Iz taborišča v Foči naj bi Krivograda odpeljali na zamenjavo za druge vojne ujetnike, ki pa ni bila nikoli izvedena, in Futy naj bi končal v množični grobnici, v jami Piljak pri Foči.

Podatke o umrlih novinarjih pa zadnji dve desetletji zbira tudi **Odbor za zaščito novinarjev (CPJ)**, ustanovljen leta 1981 v New Yorku. Po podatkih, dostopnih na njihovi uradni spletni strani, je na Balkanu med letoma 1991 in 1995 umrlo 36 novinarjev, od leta 1992 do danes pa je po vsem svetu skupaj zaradi svojega dela umrlo 871 novinarjev. V letošnjem letu je umrlo 25 novinarjev, za najnevarnejše države pa so se izkazale Pakistan in Libija – pet žrtev – ter Irak – štiri žrtve (CPJ, 17. 8. 2011).

4. 7 POSLEDICE

Včasih pa je za vojnega poročevalca stresna tudi vrnitev domov: »V uredništvu se prve dni kar nisem mogel vključiti v normalno delo. Preprosto sem izgubil stik z dogodki v Sloveniji,« se Jerman (2001, 131) spominja vrnitve iz Slavonije. Nekateri novinarji si zato kar **sami poustvarijo vojne razmere**. ITN-ov novinar Colin Baker se tako spominja, kako je po vrnitvi s Kosova v domači Angliji užival v nočnih nevihtah: »Zaprl sem oči, poslušal zvok grmenja in si predstavljal, da je to zvok obstreljevanja. In počutil sem se odlično« (Tumber in Webster 2006, 145). Novinar LA Timesa David Zucchino se spominja, kako se je po vrnitvi iz Iraka še približno teden ali dva zbujal vsako noč in poskočil ob vsakem hrupu, Ross Benson iz Daily Maila pa je zaradi neprespanih noči, ko si vojnih spominov ni in ni mogel izbiti iz glave, za nekaj let celo **nehal poročati s kriznih žarišč** (prav tam).

Grožnjo predstavlja tudi **posttravmatski stresni sindrom (PTSD)**, ki pogosto spremlja vojake, ko se vrnejo z bojišča. »Raziskave sicer kažejo, da se težave v duševnem zdravju (simptomi PTSD-ja, depresija, anksioznost) pogosteje pojavijo pri vojnih dopisnikih, ki pogosteje kot drugi kolegi posežejo tudi po alkoholu. Od anketiranih poklicnih vojnih dopisnikov jih je 28 odstotkov imelo PTSD, 14 odstotkov pa je uživalo različne substance. Ti odstotki so višji kot v splošni populaciji,« Sonja

Merljak (2006) opiše eno izmed študij DART Centra, projekta ameriške univerze Columbia, ki je bil ustanovljen zato, da bi novinarjem pomagal pri soočanju s pokrivanjem vojn, tragedij in nasilja.

Đurović (1998, 89) pa se poročanja s kriznih žarišč spominja drugače: »Nostalgija po starih časih, ko smo bili zaradi vojnih razmer osredotočeni drug na drugega, ko smo skrbeli drug za drugega, ko so vladali zaupanje, solidarnost in čustvena povezanost med kolegi. Časih, ko ste s kolegom bežali pred streli, si delili konzervo hrane ali škatlico cigaret.«

5 VOJNA NA BALKANU IN MEDIJI

»Prva poteza teh medijev, ki so začeli in uspešno vodili to vojno, je bila prenehanje spoštovanja vseh profesionalnih sredstev. Namesto da pri preverjali dejstva, citate in vire, so se šli popolno pesniško svobodo«
(Cerović v Kurspahić 2010, 96).

V tem poglavju bom opisala, v kakšnih razmerah se je novinarstvo na Balkanu znašlo v 90. letih prejšnjega stoletja, medijski diskurz tistega časa pa bom analizirala predvsem skozi **propagando in cenzuro**. Ker pa se v svoji diplomski nalogi osredotočam na poročanje Radia Vukovar, bom analizirala ravnanje medijev predvsem dveh vpletenih strani v vojno na območju Jugoslavije, ki se je začela leta 1991 – Hrvaške in Srbije.

5. 1 VOJNA NA BALKANU

Najprej pa moram opisati razmere, ki so sploh privedle do tega, da je poročanje nekega lokalnega radia v sosednji državi postalo predmet diplomske naloge pri študiju novinarstva dvajset let pozneje – te diplomske naloge ne bi bilo, če ne bi bilo vojne. Za boljše razumevanje konteksta bom na kratko opisala tudi potek te vojne, osredotočila pa se bom predvsem na njen začetek in situacijo na Hrvaškem, saj bo to najpomembnejše tudi pri poznejši analizi vpletenih medijev.

Zgodovinarji si še vedno niso edini, kdaj se je **razpad Jugoslavije** sploh začel – je bilo to že leta 1974 z novo jugoslovansko ustavo, leta 1981 z demonstracijami na Kosovu, leta 1986 z memorandumom Srbske akademije znanosti in umetnosti, leta 1989 s prihodom Miloševića na oblast? Kakor koli že, usodo Jugoslavije so nato spomladi leta 1990 zapečatile **prve večstrankarske volitve po 2. svetovni vojni**. Na Hrvaškem je takrat prepričljivo zmagala Hrvatska demokratska zajednica (HDZ), nato pa so se začele stopnjevat mednacionalne napetosti med konstitutivnima narodoma v tedanji Jugoslaviji, med Hrvati in Srbi.

Avgusta 1990 so srbski skrajneži začeli rušiti in metati drevesa na lokalne ceste ter preprečevali promet na območju Knina in v severni Dalmaciji, kar je znano kot

"balvanska revolucija". Leto dni pozneje, natančneje 31. marca 1991, prav na veliko noč, je padla **prva žrtev vojne** (MMC RTVSLO 2011) – hrvaški policist Josip Jović, nato pa še srbski pripadnik Teritorialne obrambe, ki je skupaj z Jugoslovansko narodno armado (JNA) sestavljala jugoslovanske oborožene sile, Rajko Vukadinović. Po »krvavi veliki noči« je bilo nekaj tednov mirno, nato pa se je v Slavoniji zgodil **incident v Borovem Selu**, predmestju Vukovarja. Srbske paravojaške enote so tam postavile svoj štab, v noči s 1. na 2. maj pa sta se tam ustavili dve policijski patrulji, ki naj bi hoteli sneti srbsko zastavo, obešeno pred vhodom. Na policiste se je nenadoma usul rafal, dva policista sta lažje ranjena pobegnila, dva pa so pripadniki srbskih paravojaških enot zajeli. Naslednji dan jima je na pomoč prišlo 30 policistov iz bližnjih Vinkovcev, a se je tudi na njih usula toča krogel. Posledice akcije: 12 ubitih policistov, nekatera trupla so bila tudi izmaličena (Mirković 1997).

17. avgusta so **enote JNA** zavzele Okučane ter začele napade na Pakrac in Novo Gradiško, 21. avgusta so okupirale celotno območje Baranje, 24. avgusta pa začele oblegati Vukovar. Istočasno so enote JNA na drugem koncu Hrvaške zavzele tudi hrvaški enklavi Vrlika in Kijevo pri Kninu v Dalmaciji ter se začele pomikati proti obali (Goldstein 2004).

Obleganje Vukovarja je trajalo tri mesece, končalo pa se je 18. novembra s krvavim padcem mesta, sledil pa je še poboj več kot 200 civilistov na bližnji planoti Ovčara, kar pa bom podrobneje opisala v naslednjem poglavju diplomske naloge, saj je bil med žrtvami tudi urednik radia Vukovar Siniša Glavašević.

Vojna se je medtem razširila na **širše območje Hrvaške**, o razsežnosti konflikta pa pričajo naslednji **podatki** (Perković in Puljiz 2001), vojna in vojno uničenje je zajelo 54 odstotkov nacionalnega ozemlja Hrvaške, na katerem je živel 36 odstotkov hrvaškega prebivalstva, pod okupacijo pa se je znašlo 26 odstotkov hrvaškega ozemlja. V domovinski vojni med letoma 1991 in 1995 je bilo na Hrvaškem 13.583 mrtvih in pogrešanih ter 37.180 ranjenih. Decembra 1991 je bilo na Hrvaškem približno 550.000 beguncev in pregnancev, 150.000 pa jih je pobegnilo v tujino.

Vojna na Hrvaškem se je končala avgusta 1995 z operacijo Nevihta, s to akcijo pa so Hrvati osvobodili skupno 10.400 kvadratnih kilometrov ozemlja oziroma 18,4 odstotka celotnega hrvaškega ozemlja (Braniteljski portal).

Vojni se ni izognila niti **Bosna in Hercegovina**. Datum uradnega začetka vojne v tej državi je 6. april 1992, v vojno pa so bile vpletene tri strani – boji so namreč potekali med Srbi in Bošnjaki ter med Hrvati in Bošnjaki. Po podatkih (ICTY 2011), ki jih je marca letos po 12 letih zbiranja informacij objavilo Mednarodno sodišče za vojne zločine v Haagu, je v vojna v Bosni in Hercegovini med letoma 1992 in 1995 zahtevala 104.732 življenj – približno 60 odstotkov žrtev je bilo vojakov, 40 odstotkov pa civilistov.

Vojna, ki so jo zaznamovali obleganje Sarajeva, genocid v Srebrenici, sistematična posilstva žensk, mučenja v koncentracijskih taboriščih, razpad mešanih zakonov in dolgoletnih mednacionalnih prijateljstev, se je končala 14. decembra 1995 s podpisom Daytonskega sporazuma (U.S. Department of State 1995) v Parizu, ki je razdelil ozemlje Bosne in Hercegovine: 51 odstotkov ga sestavlja Federacija BiH, 49 pa Republika srbska.

5. 2 MEDIJI

Na naslednjih straneh bom poskušala prikazati, kako veliko vlogo so pri vsem tem odigrali mediji. Obdobja pred uradnim začetkom vojne na Balkanu se je prijelo ime »**medijska vojna**«, ki je bila do leta 1991 v polnem razmahu in je narode pripravljala na novo fazo spopadov, v svoji knjigi o analizi balkanskih medijev v vojni in miru *Zločin ob 19:30* trdi novinar Kemal Kurspahić (2010). Milošević je v vseh vodilnih srbskih medijih govoril o obnovi srbskega dostojanstva, kar so drugi narodi tolmačili kot grožnjo s srbsko nadvlado - to grožnjo pa je spretno izrabil Tuđman in iz vodilnih hrvaških medijev ustvaril prvo obrambno linijo za obrambo domovine (prav tam).

V srbskih časopisih so se začeli pojavljati članki o ustaških taboriščih v 2. svetovni vojni in grozljive zgodbe o »ogrlisah, narejenih iz prstkov hrvaških otrok«, ki so jih nosili hrvaški ustaši, ter o »genocidu«, ki ga Hrvati ponovno načrtujejo nad Srbi. Srbska medijska propaganda, ki so jo pripravile srbske oblasti, je dosegla svoj cilj –

odziv v hrvaških medijih. In ko so še hrvaške medije preplavile zgodbe o »ogrlicah iz prstkov hrvaških otrok«, ki jih srbski »klavci« nosijo okoli vratu, so bile **priprave na vojno zaključene** (Ugrešić v Kurspahić 2010, 103).

5. 2. 1 PROPAGANDA

Ameriški predsednik Woodrow Wilson je med 1. svetovno vojno najel dva strokovnjaka za manipulacijo javnega mnenja, Edwarda Bernaysa in Walterja Lippmana, ki jima je z uspešno kampanjo takrat vojni povsem nenaklonjeno ameriško javnost uspelo prepričati, da je napočil čas za vojaški poseg ZDA. Med 2. svetovno vojno sta Hitler in njegov propagandni minister Joseph Göbbels poskrbela za nekaj najslavnejših misli nacistične propagande: »Ko tisočkrat poveš laž, postane resnica; Kolikor večja in manj verjetna je laž, tem pogosteje se prime; Laži in ponavljaj. Ko boš ponavljal tako intenzivno, da boš sam verjel, se bo laž prijela; Od debele, nesramne laži vedno nekaj ostane, celo tedaj, če ji pridejo na sled...« (Mihelj 2008).

A prav tako intenzivna, kot je »provajna« propaganda, je lahko tudi **protivojna propaganda**, kar se je pokazalo v vietnamski vojni, ko je nasprotovanje ameriške javnosti tej vojni nenadoma skokovito naraslo, številni ameriški vojaki in vladni uradniki pa so za to negativno stališče javnosti do vojne v Vietnamu krivili televizijo, saj so prav nazorni posnetki številnih žrtev sprožili ključne razprave o smiselnosti te vojne.

Pri propagandi skozi zgodovino novinarstva gre torej za »načrtno, namerno in sistematično prizadevanje, da se s pomočjo ideološke rabe jezika doseže vnaprej zaželeno obliko mišljenja in vedenja« (Erjavec 2011, 187). Teoretiki pa ločijo med tremi oblikami propagande – med **belo** propagando, pri kateri gre za informacije iz znanega vira, ki so v veliki meri točne, vendar pa vseeno interesno posredovane, med **sivo** propagando, kjer sta vir in točnost informacij težko določljiva, uporablja pa se za spravljanje nasprotnika v zadrego, ter med **črno** propagando, pri kateri gre za vir, ki širi laži, prevare in ponareja informacije (Jowett in O'Donnell v Erjavec 2011).

Trenutni urednik Hrvaškega radia Vukovar Janoš Kery (2009) mi je opisal medijsko prevaro iz leta 1991, ko so se napetosti med Hrvati in Srbi začele stopnjevati, vendar vojne še ni bilo. Povedal mi je, kako je nekega večera v poznovečernih poročilih na srbski televiziji videl reportažo iz Šida, srbskega mesta ob hrvaški meji blizu Vukovarja. Prispevek je prikazoval skupino Srbov, ki so stopali z avtobusa, v rokah držali majhne torbe in svoje otroke ter kričali: »**Ustaši prihajajo**, vse nas bodo poklali, pomagajte nam!« (»Ustaši« je izraz za pripadnike hrvaškega nacionalističnega gibanja v 30. letih prejšnjega stoletja, med vojno leta 1991 pa so ga Srbi žaljivo začeli uporabljati kot kolektivni naziv za vse Hrvate na splošno, Hrvati pa so enako storili s Srbi, saj so jih začeli klicati »četniki«; op. a.). Keryja je to osupnilo, saj je v jokajočih Srbih prepoznal svoje sosede iz vasi Čakovci, nekaj kilometrov oddaljene od Vukovarja, z nekaterimi od njih je še tisto popoldne igral nogomet. Naslednje jutro pa je v trgovini srečal sosedo – eno izmed jokajočih potnic z avtobusa. Povedala mu je, da so preteklo noč na vrata srbskih hiš v vasi potrkali uniformirani in oboroženi moški ter jim dejali, naj hitro spakirajo samo najnujnejše stvari, saj jih bodo evakuirali, ker nad njihovo vas še nocoj prihajajo »ustaši«. Prestrašeni so jim verjeli, nato pa so bili prepeljali v Šid, kjer so jih že čakale pripravljene televizijske in radijske ekipe. Ko pa so novinarji odšli, so jim dejali samo, da je nevarnost v vasi minila, in jih brez pojasnila odpeljali nazaj. »Naslednji dan ni v Čakovce prišel noben novinar, ki bi preveril situacijo, noben medij ni objavil popravka ali demantija in tako je vesoljna Srbija verjela, da so uboge vaščane tisto noč z njihovih domov pregnali Hrvati,« je dejal Kery (2009).

Raziskovanja srbske vojne propagande tistega časa se je podrobno lotila novinarka Žarka Radoja (2009), ki je nato na srbskem novičarskem spletnem portalu objavila feljton Spomin na Vukovar v več nadaljevanjih, v drugem delu feljtona z naslovom Estetika vojne propagande pa je zapisala: Šovinizem, ksenofobija in sovražnost do vsake "drugačnosti" so zaznamovali medije v Srbiji neposredno pred in med vojno na ozemlju nekdanje Jugoslavije /.../ Vojnohujskaška propaganda, ki so jo vodili novinarji in uredniki Radiotelevizije Srbije ter dnevnik časnikov Politika, Politika express in Večernje novosti, je imela cilj, da do te mere prestraši ljudi in ustvari sovražnost do "drugih", da je bila vojna nato logična posledica /.../ Na ozemlju nekdanje SFRJ je bilo na sto tisoče ljudi ubitih, posiljenih, ranjenih, zaprtih v

taborišča, vloga medijev pri vsem tem pa je velika, s čemer so spisali najmračnejše in najsramotnejše poglavje zgodovine novinarstva v Srbiji.«

Znan primer črne propagande je vest iz leta 1992, ki jo je objavila srbska tiskovna agencija Srna, z naslovom **Srbske otroke mečejo levom**. Agencija je poročala, da je general Šipčić muslimanske sile obtožil, da srbske otroke mečejo levom v sarajevskem živalskem vrtu, o čemer je v telegramu obvestil tudi mirovne sile UNPROFOR-ja. Novico so takoj povzeli srbski mediji, tudi časnik z največjo naklado Politika in državna televizija RTS, ki je prispevek pospremila z besedami: »Muslimanski ekstremisti so se domislili verjetno najgrozljivejšega načina za mučenje na planetu – včeraj ponoči so srbske dojenčke žive metali levom v kletke, trdi srbska straža ...« (Youtube 2011).

Še bolj znan pa je primer »**pokola srbskih otrok**« po padcu Vukovarja, ki ga danes označujejo za »najbolj drastičen primer prevar in laži, ki so jih srbski mediji objavili med obleganjem Vukovarja« (Einspieler v Erjavec in Poler Kovačič 2011, 187). Bralce Večernjih novosti je tako 21. novembra 1991 z naslovnice pozdravil naslov članka Pokol pred predajo, ki je bil opremljen tudi z pričevanjem Reutersovega fotoreporterja Gorana Mikića, kako so člani hrvaške narodne garde srbskim otrokom, starih med pet in sedem let, rezali vratove in jih metali v klet. Nepodpisan članek je bil opremljen tudi s fotografijo vojaka JNA, ki v rokah drži dojenčka, s pripisom: Prišli so rešitelji, ta vukovarski otrok je zdaj končno varen (Radoja 2009).

Posebnost tega primera črne propagande pa je, da ni ostal znotraj jugoslovanskih medijev, ampak so o pokolu srbskih otrok poročali **tudi številni tuji mediji**, preden je prišel Reutersov demanti. »Pravkar smo dobili tole sporočilo. Britanska agencija Reuters je novinarske hiše, ki uporabljajo njegove agencijske novice, pred nekaj minutami opozorila, da umika včerajšnjo novico o domnevnem pokolu 41 srbskih otrok v Borovem Naselju pri Vukovarju. Reuters se opravičuje, ker je objavil nepreverjeno informacijo, saj se je izkazalo, da fotoreporter Mikić, ki je bil vir, pripovedi jugoslovanskih vojakov ni preveril,« je v tako eter prebral tudi Tone Hočevar, ki je tisti večer vodil osrednjo informativno oddajo Televizije Slovenija (1. program 91).

Demanti je sicer objavil tudi srbski časnik Politika, vendar je bil – v nasprotju z novico o pokolu otrok na naslovnici – objavljen šele na dnu tretje strani časopisa, povsem na kratko, v samo treh vrsticah (Radoja 2009).

5. 2. 2 (NE)PRISTRANSKOST

Tako srbski kot hrvaški mediji so se postavili v bran vojnim ciljem svojih držav ter s svojim poročanjem poskušali legitimirati politične odločitve in vojaška posredovanja lastnih držav. Čeprav so poročali o istih dogodkih, se njihova poročila ne bi mogla bolj razlikovati.

»Krvavo veliko noč« na Plitvicah, ki velja za začetek vojne, so tako srbski mediji predstavili **popolnoma drugače** kot hrvaški. Zagrebški Vjesnik je pohvalil akcijo proti »teroristom in upornikom« ter razglasil, da sta »na Plitvicah spet vzpostavljena red in mir«, beograjska Politika je upornike označila za »branitelje Plitvic« in njihovo akcijo za »obrambo pred genocidom«, Politika ekspres pa je policijsko akcijo proti srbskim paravojaškim silam označila za »napad na celoten srbski narod« (Kurspahić 2010).

Podobno se je zgodilo tudi pri incidentu v Borovem Selu, ko je bilo ubitih 12 hrvaških policistov, TV Beograd pa je objavila lastno različico te zgodbe, ki jo je posnel samooklicani četniški poveljnik Vojislav Šešelj, in jo večkrat prikazala: štirinajst Šešljevih mož se bojuje proti »ustašem«. Skupaj z njimi se je bojevalo tudi šest »lokalcev« in dva člana Stranke nacionalne obnove. Po Šešlju je bilo **ubitih sto hrvaških policistov** in en civilist (Hercog v Kurspahić 2010). Politika pa je dogodek izrabila zato, da je 4. maja opisala, kako je bil »mir odvzet srbskim vasem in kako so Srbi na področju Vukovarja ogroženi« (Thompson 1999, 71).

Padec Vukovarja 18. novembra 1991 so srbski mediji označili za osvoboditev Vukovarja in tako je naslovnica Politike 20. novembra prinesla naslovnico **Vukovar končno svoboden**, podobno pa je srbska televizija predvajala izjavo majorja JNA Veselina Šljivančanina, ki je pred kamero izjavil: Vukovar je zravan z zemljo, toda svoboden! (Kurspahić 2010, 96). Hrvaška radiotelevizija HTV pa o padcu Vukovarja sploh ni poročala! Ko so direktorja Antuna Vrdoljaka pozneje vprašali, zakaj je HTV

zamolčal padec Vukovarja, je odgovoril, da Vukovar zanj ni nikoli padel (Radoja 2009).

Ko je jeseni 1991 svet poročal o **obstreljevanju Dubrovnika**, je Politika zapisala, da so »vojno na to območje prinesli hrvaške paravojaške sile, gardisti in Črni legionarji, mednarodni potepuhi in morilci, ki jih je Tuđman v zameno za dobro plačilo zbral, da bi se bojevali proti miroljubnemu narodu Črne gore in Bosne« (Kurspahić 2010, 95), istočasno pa ponatisnila tudi članek iz Narodne Armije, časopisa jugoslovanske vojske, z naslovom: Hrvaška se pripravlja na sestavljanje atomske bombe. »Tak način poročanja medijev pod Miloševićevim poveljevanjem je povzročil, da je večina Srbom zares verjela, da njihova armada s tem, ko bombardira dubrovniške spomenike in ustrahuje njegovo prebivalstvo pod blokado, bojuje pravičen boj,« opisuje Kurspahić (prav tam).

Kurspahić (2010, 92) povzame poročanje hrvaških in srbskih medijev. »Njihova naloga je bila prepričati javnost, da je vse, kar počne »naša« stran, **sveta nacionalna zadeva**.« Srbski mediji so tako vojno na Hrvaškem interpretirali kot »sveto obrambo stoletnih srbskih ognjišč in zaščito srbskih nebogljencev pred še enim genocidom fašističnih ustaških sil«, hrvaški mediji pa so trdili, da je bila to »obramba domovine in način, kako uresničiti tisočletne sanje o neodvisni Hrvaški« (prav tam).

Mark Thompson (1999) pa opozarja še na eno pomembno funkcijo tovrstnega načina poročanja – to je vsesplošna **mobilizacija prostovoljcev**. Tudi v enem izmed najboljših filmov o vojni na Balkanu z naslovom Lepe vasi lepo gorijo je prikazano, kako Srb Lazo, eden izmed glavnih junakov zgodbe, odide v vojno šele po tem, ko na srbski televiziji vidi prispevek s fronte, ki ga spremlja komentar: »In po pol stoletja se zgodovina ponavlja in spet so proti celotnemu srbskemu narodu ponorele horde zla, do zob oboroženi ustaški zločinci ter Alijevi plačanci z zastavo Mohameda v rokah in sabljami med zobmi, ki tako kot pred 50 leti napadajo slabo oborožene srbske borce, ki se herojsko upirajo temu neizenačenemu boju ...« (Youtube 2011).

5.2.3 MEDIJSKI DISKURZ

Srbske in hrvaške medije je v tem obdobju zaznamoval **sovražni govor**, saj so uporabljali žaljive izraze, kot so »ustaši, četniki, klavci, morilci, teroristi ...«, in za vojaške akcije uporabljali besede, kot so »pokol, masaker, genocid...«. »Pridevniki so postali začimba meseca,« je novinar Stojan Cerović komentiral prispevek medijev k režimski propagandi (Kurspahić 2010, 96).

A nacionalističnih teženj mediji niso izražali samo v prispevkih, ki so se nanašali na vojno ali konfliktno razmere, ampak tudi v **na prvi pogled povsem običajnih vsebinah**. »Eden prvih medijskih znakov razpada Jugoslavije je bila rubrika 'vremenska napoved' – Vjesnik je namreč začel objavljati vremensko napoved samo za Hrvaško, ki jo je pospremil velik zemljevid Hrvaške, preostali deli Jugoslavije pa so bili obarvani v belo« (Krištofić 2009, 114).

Sandra Bašić Hrvatinić (v Kurspahić 2010, 92) v svoji analizi hrvaške in srbske televizije ter njune vloge pri vzbujanju ultranacionalizma opisuje: »Na HTV je obstajala vrsta programov, ki so bili ustvarjeni za 'življenje naroda': Dobro jutro, Hrvatska; Hrvatska: Zemlja i ljudi; Pozdravi iz domovine; Proučavajmo Hrvatsku; Hrvatski jezik; Hrvatska literatura; Hrvatska u svijetu ... Na srbski TV so bili najpopularnejši programi s temami iz narodne zgodovine in programi popularne narodne glasbe.«

Na hrvaški javni televiziji pa so svojim regionalnim vojnim dopisnikom razdelili stroga navodila – **t. i. »dekret v 13 točkah«**, ki sta ga 28. avgusta 1991 podpisala glavni urednik Tomislav Marčinko in urednik informativnega programa Miroslav Lilić (Kurspahić 2010; Thompson 1999). Peta in šesta točka dekreta sta tako predpisali obvezne izraze, s katerimi so morali imenovati sovražnika: namesto izrazov »četniki« in »ekstremisti« je bila tako dovoljena samo uporaba izraza »srbski teroristi«, namesto »JNA« pa izraz »srbokomunistična okupacijska vojska«.

V drugih točkah so bila **navodila**, kot so: »Ne prikrivajte porazov na fronti, toda poudarite ogromne sile, ki jih je uporabil sovražnik, in njegovo brezobzirnost, taka poročila pa vedno končajte z optimističnimi izjavami ter obljubami« (na primer: Toda mi bomo prinesli svobodo nazaj v naše Kijevo'«) ali pa »Žrtve med gardisti in policisti

morate vedno pospremiti z besedami 'padli za hrvaško svobodo', 'dali življenje za obrambo domovine', 'heroji v obrambi domovine' ...« (Kurspahić 2010, 93; Thompson 1999, 159–160).

»Nekaterim zrelim hrvaškim novinarjem se je to diktirano besedišče uprlo, vendar si niso mogli pomagati, saj prispevkov brez takšnega besedišča niso objavili. Mladi neizkušeni novinarji in novinarke pa so med seboj dobesedno tekmovali v tovrstnem izražanju,« se spominja tudi Marjan Jerman (2001, 89).

5.2.4 CENZURA

»Dekreta« pa so se hrvaški novinarji držali **tudi nekaj let pozneje**, ko se je že izkazalo, da so se za hrvaško »obrambno domovinsko vojno« skrivale tudi imperialistične težnje. Marjan Jerman (2001, 352–353) se spominja, ko so Hrvati v Bosanski Posavini ugotovili, da je Franjo Tuđman njihovo ozemlje zamenjal za Hercegovino in so čez noč postali begunci. »Spoznanje, da jih je z domov in iz ognjišč z zvitim dogovorom z Miloševićem pravzaprav spodil Tuđman, in ne četniki, je bilo zanje sila boleče.« Vendar je Maja Sever, novinarka HTV-ja, prispevek s terena vseeno začela z besedami: »Srbokomunistična četniška armada je s pomočjo svojih pomagačev četnikov pregnala na tisoče ljudi iz njihovih ognjišč, država Hrvaška pa jim je na široko odprla vrata in jih sprejela ...« (prav tam). Jerman se spominja, da je takrat drugega novinarja vprašal, ali verjame temu, kar govori Maja, ta pa je samo zamahnil z roko in mu odgovoril: »Tako so ji naročili v Zagrebu in ona se ne bo uprla niti z besedo. Saj veš, da je mlada in dela kariero. Če ji bodo tisti iz Zagreba sedaj po telefonu rekli, da je tukaj sončni mrk, bo o tem poročala, in kar je najhuje, to bo verjela« (prav tam).

Novinar Darko Plevnik (Thompson 1999, 140) je hrvaške novinarje tistega časa razdelil v dve kategoriji: na **»novinarje desidente«**, za katere je bila demokracija pomembnejša od hrvaške države, in na **»novinarje spreobrnjence«**, ki so hrvaško državo postavljali pred demokracijo. Ključno vprašanje kariere in celo preživetja pa je nato postalo: kako biti »novinar desident«, ki na prvo mesto postavlja profesionalizem, če pa delodajalci želijo »novinarje spreobrnjence« (prav tam).

Na HTV-ju se je cenzura začela že s Tuđmanovo izjavo, da je »za hrvaško televizijo nesprejemljivo, da je med sedmimi uredniki večernega dnevnika pet in pol Srbov« (tista polovica je bil verjetno nekdo »mešane krvi«) (Kurspahić 2010, 85), direktor Hrvaške radiotelevizije Anton Vrdoljak pa je obljubil, da bo iz HTV-ja naredil »katedralo hrvaškega duha« (Radoja 2010). V skladu s tem so 16. septembra 1991 varnostniki pri vходу v stavbo HRT-ja približno 300 zaposlenih obvestili, da njihove službene izkaznice ne veljajo več – zaradi srbske narodnosti, ker so bili njihovi očetje častniki JNA ali pa zato, ker niso podpirali HDZ-ja (Kurspahić 2010, 86). Medijski analitik Milijenko Jergović pa je opisal, kako je bil priča trem valovom čistk na HRT-ju: »Najprej so jo etnično 'očistili' srbskih novinarjev, nato vseh tistih, ki so razmišljali po svoje, in na koncu tistih, ki so drug za drugim sklenili, da ultranacionalizma ne morejo več podpirati« (prav tam).

Nekateri novinarji pa so zaradi pritiska cenzure, **uredniškega poseganja** v njihovo avtorsko delo, uprli ali delovna mesta zapustili kar sami, tako na hrvaški kot na srbski strani. Eden najuglednejših komentatorjev hrvaškega Vjesnika Živko Gruden je časopis zapustil (Kurspahić 2010), ko mu je urednik spremenil enega njegovih komentarjev tako, da je zbrisal nezaželeni odlomek – v katerem je Gruden napisal, da je nesprejemljivo, da so ljudje s pronacistično preteklostjo zdaj nagrajeni z javnimi funkcijami – in dopisal novega. Srbski novinar Jovan Dulović pa je v intervjuju, ki ga je vodila Žarka Radoja (2010), opisal, kako se je v Vukovarju končala njegova zgodba o pisanju za Politiko express. V Vukovar je prišel maja 1991 in sprva z objavljanjem svojih tekstov ni imel težav, nato pa so dobili novega urednika Sima Ćirkovića in začelo se je črtanje nekaterih delov njegovih besedil, v uredništvu so sami dodajali mednaslove ter celo dopisovali posamezne stavke. »Nisem imel priložnosti, da to vidim, saj sem bil v Vukovarju, a ko sem prišel do prvega časopisa, v katerem so mi spremenili tekst, in videl, da piše 'ustaši', sem ponorel. Nikoli nisem uporabil tega izraza. To je bila zame hrvaška vojska in tega sem se držal,« se spominja (prav tam). Cenzuriranje njegovih tekstov se je nadaljevalo, nekatere so spremenili, drugih sploh niso objavili in Dulović je vse manj pisal za Politiko Express. »Nekega dne, ko sem videl, kaj so mi naredili iz teksta, sem poklical Ćirkovića in ga nahrulil. Takrat so me začeli črtati v celoti,« končuje zgodbo (prav tam).

6 POROČANJE RADIA VUKOVAR V ČASU VOJNE

»Neposredni prenos lastnega propada je bil njihov doprinos k modernemu novinarstvu«
(Pavao Pavličič v Glavašević 2009, 104).

V prejšnjem poglavju o srbskih in hrvaških medijih se je pokazalo, kako so novinarji, uredniki in predstavniki oblasti, ki so vplivali na njih, kršili profesionalne novinarske standarde. Vendar pa je vseeno treba opozoriti, da so poročali o vojni, v katero je bila vpletena njihova **lastna država**, kar je po mnenju številnih novinarjev in medijskih analitikov (Hargreaves 2005; Erjavec 2011; Williams 2003; Tumber 2009) najtežja naloga vojnega poročevalca. »Kadar se lastna država znajde v vojni, se od novinarjev pogosto pričakuje, da bodo prispevali k cilju zmagati v tej vojni« (Sanders 2003: 98); »Kar se številnim zdi pomembnejše od povedati resnico o vojni, je zmagati« (Williams 1992, 158); »Med 'našo vojno' in 'vojno drugih ljudi' je razlika« (Tumber 2009, 387); posebnost »lastne vojne« pa morda najbolje opiše Đurović (1998, 68): »Na prvi pogled je vse videti preprosto – vse je tukaj, ni vam treba potovati, poznate področje, jezik, ljudi ... A prav v tem je težava. Ker to je vaša država, vaš narod, vaše trpljenje. Je v teh okoliščinah nemoralno biti objektivni, je sploh mogoče to vojno opazovati kot le še enega v nizu oboroženih spopadov? To dilemo mora razrešiti vsak sam, odgovor pa je mogoče najbolje zadržati zase.«

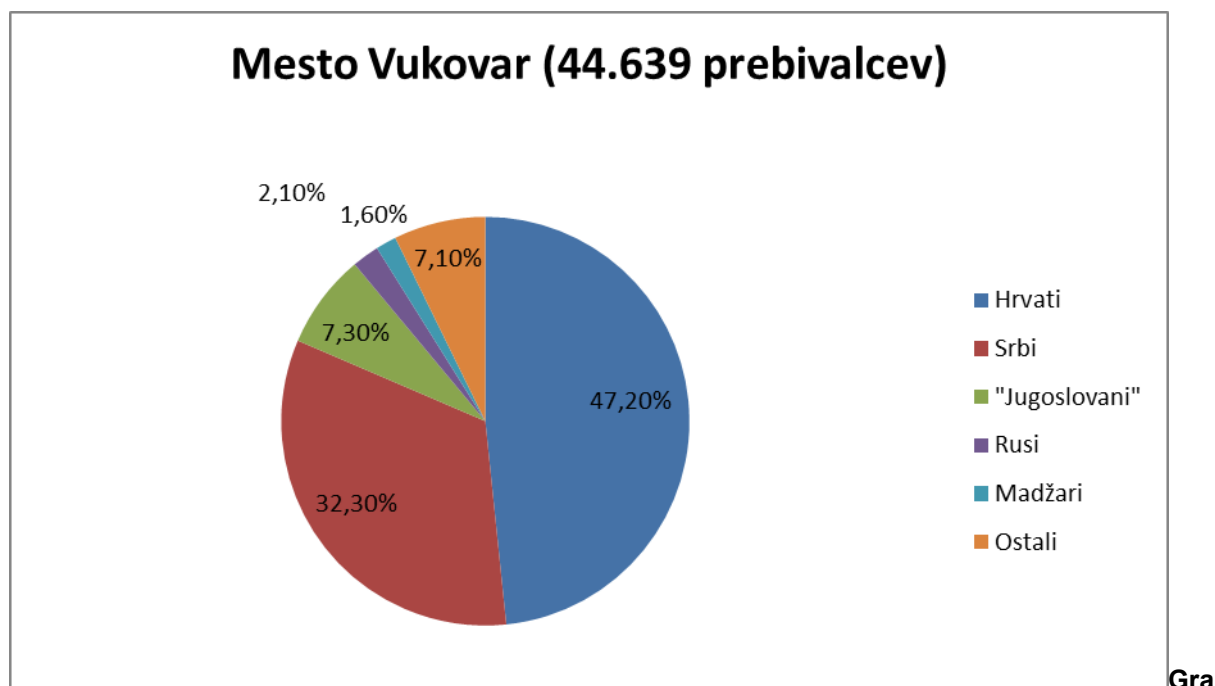
V primeru novinarjev Radia Vukovar pa vojna ni zajela njihove lastne države na splošno, ampak še toliko ožji vidik – **njihovo mesto**. V tem poglavju bom opisala, kako se je ta lokalni radio v le nekaj mesecih prelevil iz povsem nepomembnega v radijsko postajo s kulturnim statusom, njegov glavni in odgovorni urednik pa si je prislužil status legende: »Glavašević in njegovi kolegi so med obleganjem postali narodni heroji« (Thompson 1999, 162). Najprej bom zaradi boljšega razumevanja konteksta na kratko opisala politični in demografski položaj v Vukovarju, nato bom v kronološkem pregledu po mesecih obleganja prikazala, kako se je vloga tega radia spreminjala in rasla, za konec pa sem zbrala tudi nekaj radijskih poročanj iz tistega časa, ki so jih Siniša Glavašević in njegovi kolegi namenjali bodisi hrvaški javnosti in državnemu vrhu bodisi meščanom obkoljenega mesta.

6.1 VUKOVAR NEKOČ

Vukovar je mesto na Hrvaškem v pokrajini Slavonija, ki je t. i. 'žitnica Hrvaške'. Leži na severovzhodu države, na skrajnem vzhodnem robu Slavonije, do Srbije ga loči le reka Donava. Bil je **eno izmed najbogatejših mest** na območju nekdanje Jugoslavije, v vodilnih industrijskih konglomeratih Borovo, Vuteks in Vupik je bilo zaposlenih kar 65 odstotkov prebivalstva, okoli 23.000 v tovarni obutve Borovo (Vukovar 2011).

Po podatkih popisa prebivalstva leta 1991, ki so jih avtorji Mile Dedaković, Alenka Mirković in Davor Runtić priložili v svoji knjigi Bitka za Vukovar, je imelo samo **mesto Vukovar** takrat **44.639 prebivalcev**, narodnostna sestava prebivalstva pa je bila videti tako: Hrvati (47,2 odstotka), Srbi (32,3 odstotka), »Jugoslovani« (7,3 odstotka), Rusi (2,1 odstotka), Madžari (1,6 odstotka) in ostali (7,1 odstotka).

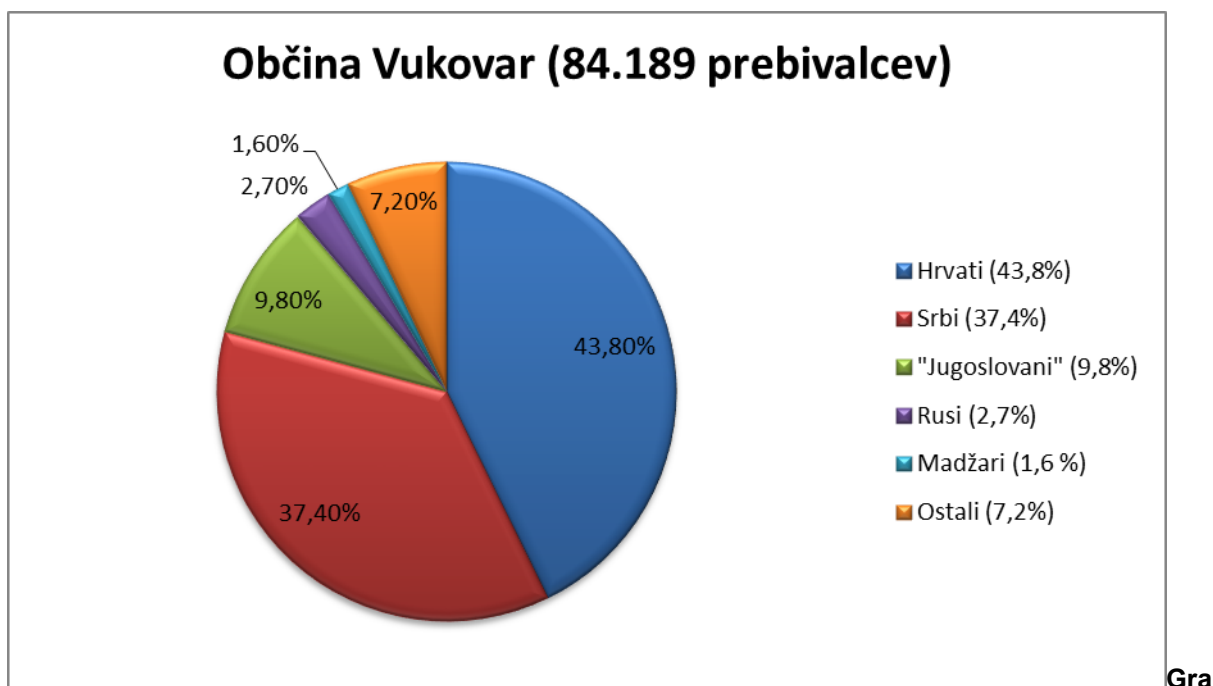
Grf 6.1: Narodnostna sestava mesta Vukovar leta 1991

A čeprav je bilo večinsko prebivalstvo hrvaške narodnosti, so **večino pomembnih položajev** zasedali prebivalci srbske narodnosti: »Direktorji vseh velikih vukovarskih podjetij in vodje njihovih najpomembnejših oddelkov, predstojnik bolnišnice, predsednik občine, velik del policije, 90 odstotkov ravnateljev vseh šol v občini, direktor gledališča in mestnega radia – na vseh teh, za neko mesto zelo pomembnih položajih, so bili Srbi (Mirković 1997, 17).

Narodnostna sestava občine Vukovar iz leta 1991 na prvi pogled kaže zelo podobno sliko, pa vendar z nekaj pomembnimi razlikami: Rusi, Madžari in 'ostali' ostajajo v tako rekoč enakem razmerju, a Hrvatov je nekaj odstotkov manj, Srbov in »Jugoslovanov« pa nekaj odstotkov več. Po podatkih popisa prebivalstva iz leta 1991 (dostopnih v Dedaković in drugi 2000) je imela takrat **celotna občina Vukovar 84.189 prebivalcev**: Hrvati (43,8 odstotka), Srbi (37,4 odstotka), »Jugoslovani« (9,8 odstotka), Rusi (2,7 odstotka), Madžari (1,6 odstotka) in 'ostali' (7,2 odstotka).

Graf 6.2: Narodnostna sestava občine Vukovar leta 1991

Za razumevanje konteksta obleganja Vukovarja pa so v popisu prebivalstva iz leta 1991 pomembni tudi **podatki o narodnostni sestavi prebivalstva po naseljih** občine Vukovar. V desetih od 29 naselij v občini Vukovar je bilo srbsko prebivalstvo v večini, v devetih od teh desetih naselij je bilo srbskega prebivalstva več kot tri četrtine: v Bršadinu, Ludvincih, Klisi, Borovu, Pačetinu, Trpinji, Veri, Boboti in v Negoslavcih, kjer je na primer živel 1.594 Srbov in le 25 Hrvatov (Dedaković in drugi 2000).

»Vasi naše občine, v katerih so bili Srbi večinsko prebivalstvo, so bile najbogatejše vasi v Jugoslaviji. Zemlja, stroji, živina, ogromne hiše, supermoderni avtomobili – vse to je bil normalen pojav v vaseh, kot so Bobota, Pačetin, Bršadin ...« piše Alenka

Mirković (1997, 17), nekdanja novinarka Radia Vukovar v svoji knjigi 91,6 MHz – glasom protiv topova, posvečeni Radiu Vukovar.

Mirkovićeve na začetku svoje knjige najprej opiše dogodek, ki ji je od padca Vukovarja naprej prišel na misel vedno – kot pravi sama –, ko jo je kdo izmed novih znancev vprašal: »**In kako se je vse to skupaj pravzaprav sploh začelo?**« (Mirković 1997, 9). Opiše nedeljsko popoldne enkrat spomladi leta 1990, ko je z balkona svojega stanovanja v Vukovarju na cesti opazila kolono približno dvajsetih, tridesetih avtomobilov, traktorjev, tovornjakov in avtobusov, okrašenih s Srbijo povezano ikonografijo – slikami Slobodana Miloševića, ikonami pravoslavnih svetnikov in drugim. Ljudje so stali na traktorskih prikolicah, v zrak simbolično dvigovali tri prste, prepevali pesem Ko to kaže, ko to laže (»Le kdo pravi, le kdo laže: Srbija je mala. Ni mala, ni mala, trikrat se je vojskovala. In spet se bo, spet se bo, če bo sreča ... op.a.) in kričali: »Tukaj je Srbija!«

To je bilo **v času predvolilne kampanje** stranke SDS ob prvih demokratičnih večstrankarskih volitvah po 2. svetovni vojni. Mirkovićeve (1997) opisuje, kako so se v hrvaških medijih začeli pojavljati neki novi teksti in neka nova imena, kot so Tuđman, Budiša, Gotovac... Srbski mediji pa so objavljali prispevke o jamah, kamor so ustaši metali svoje žrtve med drugo svetovno vojno, in predvajali vse več nacionalističnih pesmi. »Najprej sem vse to jemala kot del srbskega nacionalnega preporeda – po 50 letih so tudi oni končno lahko izrazili svoja nacionalna čustva, slišali stare prepovedane pesmi, pa čeprav so v tem pretiravali, sem mislila, da bo tega konec, ko se bodo s to svobodo zasitili in vse se bo vrnilo v normalo,« se spominja Alenka Mirković (1997, 11), a se kritično ozre (1997, 16–17) tudi na HDZ-jevo nacionalistično predvolilno taktiko: »Pogosto se mi je zdelo, da HDZ preveč maha z rdečo krpo pred očmi Srbov /.../ Morda je bila taka taktika dobra poteza v mestih z večinskim ali celotnim hrvaškim prebivalstvom, v Vukovarju pa se mi je zdelo, da je to samo prilivanje olja na ogenj.«

Na volitvah 1990 je **zmagala stranka SKH SDP**, za katero so Vukovarčani menili, da je sredinska in nevtralna ter da ji bo uspelo umiriti napetosti med Hrvati in Srbi. »No, v Vukovarju pa nič ni bilo tako, kot je bilo videti, in pokazalo se je, da so se Srbi pod masko stranke SKH SPD dokopali do oblasti v Vukovarju ter začeli intenzivno

kampanjo, katere cilj je bil Vukovar spremeniti v prestolnico SAO Krajine, marionete srbske državi, ki bi že v kali zatrla idejo o hrvaški državi« (Dedaković in drugi 2000). In res so za župana občine Vukovar v stranki postavili Slavka Dokmanovića, ki je na srbski televiziji kmalu zatem izjavil, da je Vukovar »staro srbsko mesto« (Mirković 1997, 21), nato pa je novembra 1991 po padcu Vukovarja celo sodeloval pri pokolu nad hrvaškimi ranjenci na Ovčari, zaradi česar se je znašel tudi na Mednarodnem sodišču za vojne zločine v Haagu – vendar pa sodbe ni dočakal, saj se je mesec dni pred predvideno sodbo obesil v svoji zaporniški celici (BBC 1998).

Hrvaška in srbska skupnost sta se v mestu povsem razdelili, a nasilja ni bilo vse do »krvave velike noči« na Plitvicah marca 1991. Čeprav se je to zgodilo na drugem koncu Hrvaške, je hrvaška policija tam zaradi omenjenega incidenta prijela dva Srba, Gorana Hadžića in Boro Savića, oba pa sta bila z vukovarskega območja. Vasi z večinskim srbskim prebivalstvom so se na vest o hrvaški aretaciji odzvale tako, da so se **ogradile z barikadami** in zahtevale njuno izpustitev, Hrvati pa so v svojih vaseh **organizirali nočne straže**. »Zvečer so mestne ulice opustele, ljudje so bili samo v barih. Njihove stranke pa so se razslojile, tako kot sredi Belfasta se je točno vedelo, kdo prihaja v kateri bar in v kateri bar kdo ne sme,« pravi Mirkovićeva (1997, 28).

Kmalu nato je sledil še incident v Borovem Selu, kjer je tamkajšnje srbsko prebivalstvo 1. maja postavilo barikade in obesilo srbsko zastavo, ki jo je nato hrvaška policijska patrulja poskušala sneti, vendar so tamkajšnji Srbi dva policista ob tem zajeli, zato jima je 2. maja na pomoč prišel konvoj hrvaških policijskih specialcev. Sredi vasi so padli v zasedo, sledil je navzkrižni ogenj in ubitih je bilo 12 policistov ter nekaj srbskih upornikov. Naslednji dan se je po Vukovarju razširila vest (Runtić 2011), da so imela nekatera trupla hrvaških policistov izkopane oči, druga pa prerezane vratove in da naj bi obkoljene policiste **streljali tudi iz tankov JNA**, čeprav so bili tja poslani, da jim pomagajo.

»Jugoslovanska 'narodna' armada je s streljanjem na hrvaške policiste izbrala narod, ki ga bo branila, in narod, ki ga bo ubijala. To je bilo jasno sporočilo nam z druge strani barikade,« opisuje hrvaške občutke tistega dne Alenka Mirković (1997, 45). In dodaja: »To isto noč so nekateri delali načrte za beg na varno. Drugi so razmišljali, da bi žene in otroke poslali k družini na drugi strani Donave, nato pa se pridružili

svojim v eni izmed 'srbskih' vasi. Tretji so klicali prijatelje in znance ter spraševali, kje lahko dobijo orožje in se začnejo pripravljati na obrambo Vukovarja. To noč so se izbirale strani. To noč se je začela vojna.«

6.2 RADIO VUKOVAR

Radio Vukovar je (Dedaković in drugi 2000, 411) **začel oddajati** 8. marca 1957 z močjo samo deset vatov, leta 1975 pa je moč oddajanja poskočila za stokrat in tako mu je uspelo pokriti področje celotne vukovarske občine. Kmalu zatem je dobil nove prostore - veliki studio na podstrešju Delavskega doma v Vukovarju, mali studio in redakcija pa sta ostala na starem naslovu v Ulici maršala Tita številka 16 v samem središču mesta. V isti stavbi je bila tudi redakcija časopisa Vukovarske novine, ki so začele izhajati leta 1952, po nekaj zapletih pa so nato leta 1963 spet začele izhajati kot samostojno glasilo.

Leta 1972 je na mesto generalnega direktorja Radia Vukovar prišel **Mirko Stanković**, glavni in odgovorni urednik pa je postal **Milan Čorak**. »Odkar sem vedela za Radio Vukovar, ga nisem poslušala več kot desetkrat. Bil je verjetno edina prava konkurenca Radiu Šapcu, kar se glasbenega programa tiče. Če že niso predvajali 'narodnjakov', so predvajali neko predpotopno glasbo, ki jo je bilo mogoče slišati dobesedno samo na Radiu Vukovar,« se spominja Alenka Mirković (1997, 51) – poznejša novinarka tega radia – in dodaja: »Edina korist, ki sem jo videla v tem radiu, so bile informacije o tem, kdaj in kje v mestu bo zmanjkalo elektrike ali vode.«

Pred volitvami 1990 se je **uredniška politika** Stankovića in Čorka začela zaostroovati. »Ko je prišel čas za velikosrbski program in agresijo, sta onadva z vsem srcem in dušo dala vse od sebe, da dokažeta, da sta večja Srba od vseh Srbov ter da z vsemi močmi obranita Jugoslavijo in komunizem« (Dedaković in drugi 2000: 411). V etru so hrvaške policiste imenovali 'paravojne formacije', hrvaški predsednik je bil 'zločinec', hrvaška država je bila imenovana 'ustaška', Čorak pa je tudi v svojih uvodnikih v Vukovarskih novinah napadal 'novo ustaško oblast' (Dedaković in drugi 2000; Mirković 1997). »Ali pa glasbene želje ... nekdo naroči pesem Vezak vezla Hrvatica mlada – to seveda ni prišlo v poštev, ker te pesmi 'nimamo' /.../ ko pa je kdo naročil pesem Rado ide Srbini u vojnike – to je pa vedno šlo,« je situacijo opisala

dolgoletna sodelavka Radia Vukovar Dragica Jakumetović (Mirković 1997, 413). »Če vemo, kako veliko vlogo so v vojni proti Hrvaški odigrali srbski mediji, potem lahko ugotovimo, kako uničujoče je Radio Vukovar vplival na že tako napeto ozračje v mestu« (Dedaković in drugi 2000, 412).

Zbor delavcev je sicer že leta 1990 sklenil, da bodo od oblasti **zahtevali zamenjavo** Stankovića in Čorka, vendar zaradi zapletene situacije v samem mestu in celotni državi te zamenjave ni bilo – vse do 2. maja in že večkrat omenjenega incidenta v Borovem Selu. V etru je bila (Dedaković in drugi 2000, 413–414; Mirković 1997, 90–91) tisto popoldne radijska moderatorka Mirjana Hrpka, ko so besni poslušalci klicali in spraševali, kako lahko predvaja vesele srbske pesmi, medtem ko umirajo hrvaški policisti. Hrpka je poklicala direktorja Stankovića, ta pa ji je naročil, naj kar nadaljuje program. Kljub vsemu se je odločila, da bo predvajala mirnejše pesmi, dokler ne dobi uradnih informacij, kaj se je zgodilo v Borovem Selu. Stanković se je odzval z besnim klicem, vendar se je moderatorka kljub vsemu vseeno odločila za neposlušnost. Tistega dne so nato v redakcijo vdrli Matija Mandić, Laco, Darko Mihaljević in Branko Solin, da bi Radio Vukovar vzeli iz Stankovićevih rok.

6.3 HRVATSKI RADIO VUKOVAR

Naslednjega dne so (Dedaković in drugi 2000, 414) z ministrstva za informiranje sporočili, da Stankovića in Čorka razrešujejo dolžnosti, zdelo pa se jim je pomembno poudariti tudi, da gre za hrvaški radio, zato so radijsko postajo uradno preimenovali v **Hrvatski** radio Vukovar (HRV).

Ekipo HRV-ja je takrat sestavljalo **14 zaposlenih**: novi direktor Zdravko Šeremet, glavni urednik radia Siniša Glavašević, tehnika Branko Polovina in Dejan Dušanić, radijski moderatorki Zvezdana Polovina in Mirjana Hrpka, administratorki Gordana Oljača in Dragica Jakumetović ter novinarji Josip Esterajher (hkrati tudi urednik časnika Vukovarske novine), Danilo Hardi, Vladimir Levar, Stjepan Penić, Roman Varenica in Karmen Brlić-Jovanović (prav tam).

6. 4 MAJ, JUNIJ, JULIJ 1991

Oznanilo ministrstva za informiranje o zamenjavi v vodstvu radia Hrvatski radio Vukovar so naslednji dan objavile (Mirković 1997) tudi Vukovarske novine, ki so sicer celotno številko posvetile dogodku v Borovem Selu, v naslednjih tednih pa se je izkazalo, da bodo morali HRV in Vukovarske novine zaradi novega koncepta dela, novega odnosa do mesta kot do izvora številnih informacij in zaradi stanja v mestu, ki je obetalo novice, zanimive za širšo javnost, **razširiti svojo ekipo**.

Junija so zato organizirali avdicijo za delo na radiu in na časopisu, po kateri se jim je pridružilo **še šest novih sodelavk**: Vesna Vuković, Alenka Mirković, Marija Mataruga, Marija Sesler, Margareta Toth-Arvaj in Tanja Novaković. Dekleta so najprej opravljala enostavne novinarske naloge, nato pa so se začela ukvarjati tudi s snovanjem, urejanjem in vodenjem celotnih oddaj (Dedaković in drugi 2000).

4. julija, z napadom uporniških Srbov iz Borovega sela na sosednje Borovo Naselje, pa se je že začela kazati **nova uredniška politika** HRV-ja - ki bi jo sama označila za osebno in družbeno angažirano -, za katero je stal Siniša Glavašević in je nato postala tudi zaščitni znak tega radia v vojnem času. Glavašević je namreč (Mirković 1997, 76) takrat najprej podal suhoparno informacijo o dogodku, nato pa je pozval poslušalce, tako Hrvate kot tudi Srbe, naj pokličejo neposredno v radijski eter, se poskušajo pogovoriti drug z drugim in tako umiriti situacijo. In res so klicali, kričali drug na drugega in uporabljali žaljivke na nacionalni osnovi. »Razumela sem, kaj je hotel Siniša. Bilo je bolje, da se ljudje sprejo in izpraznijo v etru, ne pa na ulici. Čeprav je bilo težko to že samo poslušati, je on uporno hotel kanalizirati ves ta bes« (prav tam). Po končanem kontaktnem programu je začel predvajati mirno glasbo, v poznejšem večernem oglašanju je nato povedal, da je »situacija pod nadzorom policije in garde ter da je treba zdaj ohraniti mir in dostojanstvo« (Mirković 1997, 79), nekaj pred polnočjo pa je sporočil, da je bitka v Borovem Naselju končana, nato pa »zaželel, da se tak dan nikoli več ne ponovi, ter pozval ljudi, naj končno poskusijo zaspati« (Mirković 1997, 80).

Delovni dan novinarjev HRV-ja (Mirković 1997, 85–89) se je v tistem času začel ob osmih zjutraj, na teren sta odhajala Siniša Glavašević in Josip Esterajher, Vlado Levar je urejal Vukovarske novine, Karmen Brlić – Jovanović je odhajala na občinske

sestanke, Roman Varenica je pripravljala novice za manjšine in prve dnevne radijske novice, Marija Sesler in Margareta Toth-Arvaj sta pripravljali mladinsko oddajo, Alenka Mirković pa je zbirala rutinske dnevne informacije, pomembne za meščane – kateri avtobusi vozijo in kateri ne, kako so založene lekarne. Najbolj poslušane in najobširnejše so bile novice ob 18.00, ki so združevale novice in poročila celotnega dne, njihov obvezen del pa so postala tudi sporočila za javnost vukovarske policijske uprave, ki so večinoma govorila o nočnih napadih na cestah v okolici mesta, premikih JNA, oboroženih spopadih v okoliških vaseh in objektih, ki so bili prek noči minirani. Prav zato je imela oglaševalska rubrika Radia Vukovar eno posebnost – vsako jutro so morali novinarji zaradi ažurnosti preveriti trgovine in lokale, ki so plačali oglas, saj se je redno dogajalo, da je objekte prek noči uničilo podtaknjeno razstrelivo.

6. 5 AVGUST 1991

Razmere v Vukovarju so se začele zaostrovati in na mesto so na začetku meseca padle prve granate, tja pa so poleg domačih začeli prihajati tudi tuji novinarji. V bližnjem večjem mestu Osijek, ki je od Vukovarja oddaljeno približno 50 km, so ustanovili **mednarodno tiskovno središče**, od koder so nato tamkajšnji novinarji predstavnike tujih medijev tako rekoč vsakodnevno vodili v Vukovar (Dedaković in drugi 2000, 416).

Novinarsko delo zaposlenih na HRV-ju, ki so v tistem času uvedli tudi nočna dežurstva, je (povzeto po Mirković 2000, 101–103) postajalo vse bolj vojnim razmeram v mestu primerno – ker se je po spopadu v Borovem Naselju pojavila težava razpadajočih trupel na prostrani čistini, do katerih zaradi ostrostrelcev nihče ni mogel, so naredili intervju z vodjo epidemološke službe o nevarnosti okužb. Novinarja Siniša Glavašević in Josip Esterajher pa sta se po trebuhu plazila do trupla srbskega upornika, da bi ga fotografirala in tako postavila na laž srbske medije, ki so trdili, da so četniki samo izmišljotina hrvaške propagande; vsak dan pa so novinarji vsakih nekaj ur klicali in preverjali stanje v krajevnem centru za obveščanje, pri dežurnih službah, odgovornih za oskrbo mesta z elektriko in vodo, pri četrtnih mestnih in vaških skupnostih v okolici, morebitne posebnosti pa so sporočali tudi kolegom na Hrvatski radio v Zagrebu.

Kako veliko pozornost bo HRV namenil tolažbi in spodbujanju prebivalcev Vukovarja, se je pokazalo že pred uradnim začetkom vojne 24. avgusta, saj so na začetku meseca začeli **evakuirati vukovarske otroke** v letovišča v obmorskih delih Hrvaške, z enim izmed konvojem pa je v Pulj odpotovala tudi novinarka Radia Vukovar Alenka Mirković. Čeprav je tja odpotovala zgolj v vlogi varuške svojih nečakov, je poskrbela tudi za redno obveščanje Vukovarčanov (povzeto po Mirković 1997, 111–115), s kolegi z radia Hrvatski radio Pula je vzpostavila redno povezavo z radiem Hrvatski radio Vukovar, da so poslušalci v Vukovarju vedeli, kaj se dogaja z njihovimi otroki; poročila je pošiljala tudi v Vukovarske novine; med potjo nazaj čez nekaj tednov, ki je potekala v spremstvu policije, je ob vsakem postanku poklicala v redakcijo HRV-ja, novinarji pa so nato v etru sporočili staršem, kje je trenutno konvoj, kdaj in kje se bo spet ustavil, koliko časa še potrebuje do Vukovarja, da so starši lahko natančno vedeli, kje so njihovi otroci.

Od 25. avgusta so letalski, topniški in raketni napadi postali stalnica, zato se Vukovarčani zatekli v zaklonišča in kleti, Alenka Mirković (1997, 123) pa opisuje, kako je bila nekega dne konec avgusta priča vplivu popoldanskega kontaktnega radijskega programa radia Hrvatski radio Vukovar, ki ga vodil Siniša Glavašević, nanjo in na njene sosede v skupnem zaklonišču: »Poslušalci so pripovedovali, kaj počnejo v zakloniščih, bodrili drug drugega in borce na položajih. Siniša je zvenel tako veselo, kot da se zunaj nič ne dogaja. Govoril je in se smejal, **učinek oddaje** pa je bil viden na obrazih vseh mojih sosedov: strah je popuščal, misli so preusmerili k predvajani glasbi, ljudje so poslušali svoje someščane in se počutili v svoji nesreči počutili manj osamljene.«

Vse od začetka zaostrovanja razmer v mestu in širši okolici so Vukovar vztrajno zapuščali njegovi prebivalci vseh narodnosti, zato jih je konec avgusta od več kot 44.000 prebivalcev v mestu **ostalo le še 15.000** (Croatian history). V tistem času se je začela oblikovati tudi obramba Vukovarja. Hrvaška vlada je imenovala svojega komisarja v Vukovarju – to je postal Marin Vidić (Bili) –, poveljnik vukovarske obrambe je bil Mile Dedaković (Jastreb), njegov pomočnik pa Branko Borković (Mladi jastreb).

6. 6 SEPTEMBER 1991

Prav poveljnik Jastreb je bil tisti, ki je v radiu Hrvatski radio Vukovar prvi prepoznal njegovo pomembno vlogo. Delovanje HRV-ja v vojnem času bi lahko razdelili na dve obdobji – najprej je prostovoljno prispeval k informiranju meščanov in dvigovanju morale ljudstva, potem pa mu je Jastreb (povzeto po Dedaković 2000, 417) uradno podelil '**status službe posebnega pomena**', kar je pomenilo, da je poleg vseh drugih pomembnih položajev v mestu tudi HRV dobil svoj lastni agregat kot vir električne energije, redno dobavo zalog hrane, vedno odprta vrata v štab poveljstva in prednost pri popravilih ob prekinitvah električne energije in telefonskih povezav.

Vojne razmere so vplivale tudi na ekipo Radia Vukovar – od novink, sprejetih na junijski avdiciji, pa sta na radiu ostali samo Alenka Mirković (1997, 127) in Vesna Vuković, novinar Stjepan Penić je bil ubit v pokolu v naselju Dalj, zaradi pomanjkanja administrativnega dela sta na delo s privoljenjem direktorja nehali prihajati Dragica Jakumetović in Gordana Oljača, Karmen Brlić-Jovanović je po več kot enomesečnem izostanku dobila odpoved, Vlado Levar je prihajal le občasno, Marija Sesler in Dejan Dušanović sta odšla iz Vukovarja. Drugi člani redakcije so se zato spoprijeli z **vse težjimi pogoji za delo** (Mirković 1997, 127–130). Poleg osipa v kolektivu jim je preglavice povzročal tudi veliki studio v Delavskem domu, saj je bil takoj ob prvih napadih na Vukovar tako močno poškodovan, da ni bil več primeren za delo, zato se je morala redakcija preseliti na stari naslov – v mali studio, oddaljen približno 300 metrov. Prostore stare redakcije so nato opremili za življenje v njih: v eno sobico so zložili zaloge živil in tja prinesli tudi žimnice, na kateri so med nočnimi dežurstvi počivali, včasih pa so spali kar na stolih, mizah ali pa na tapeciranih vratih, ki so jih sneli s tečajev ter položili na tla. Radijski tehnik Branko Polovina pa je prevzel še eno nalogo – ker je bila klet te stavbe popolnoma poplavljena, je niso mogli uporabiti kot zaklonišče, zato je Polovina podest pod stopnicami obložil z ivernimi ploščami in ustvaril improvizirano zaklonišče, od koder je radijska ekipa nato v času močnih obstreljevanj pošiljala svoja telefonska poročila v Zagreb ali Osijek.

Alenka Mirković (1997, 129–130) se spominja, da so takrat razvili tudi **poseben znakovni sistem** v primeru močnega topniškega napada, saj novinar v zvočno izoliranem studiu ni mogel slišati, kaj se zunaj dogaja. Ko se je oglasila sirena, ki je oznanjala splošno nevarnost, je nekdo iz režije voditelju z druge strani stekla z gibom

roke, ki je bil videti, kot da v njej vrti laso, pokazal, da se je oglasila sirena. Kadar so se zunaj zaslišale bližnje eksplozije, je voditelju s premikom komolcev vstran nakazal, da je treba čim prej ven iz studia, saj so eksplozije pogostejše in vse bližje. Postopek je bil nato tak, da je radijski voditelj povsem mirno poslušalce pozval, naj odidejo v zaklonišča, in jim obljubil, da se kmalu spet slišijo, tehnik pa je nato še nekaj časa predvajal glasbo, da sovražnik ni mogel vedeti, kako blizu redakcije padajo granate in tako odkriti njene lokacije.

Novinarje HRV-ja so takrat v redakciji pogosto obiskovali tudi novinarji, fotografi in snemalci **tujih medijskih hiš**, za katere je pogovore prevajala novinarka HRV-ja Alenka Mirković (1997, 163–172), saj je bila v redakciji edina, ki je govorila angleški jezik, te novinarje pa so nato pogosto vključevali v pogovorne oddaje.

Posebno dragoceni so bili novinarji Radia Vukovar za prostovoljce – policiste in gardiste, ki so se v Vukovar prišli borit iz drugih delov Hrvaške. Ti namreč v nasprotju z novinarji niso imeli dostopa do telefonskih povezav, zato so novinarjem pogosto dajali svoje domače telefonske številke in jih prosili (Mirković 1997, 160–161), naj njihovim najbližjim sporočijo, da so živi in zdravi. Novinarji HRV-ja so za pomoč pri **vzpostavljanju stika** s temi družinami pogosto prosili tehnike Radia Zagreb in tako nekoč izvedeli, da je žena nekega gardista rodila sina, novopečenemu očku pa so nato veselo novico sporočili kar prek frekvence 91,6 MHz – valov Radia Vukovar.

Opravljali pa so tudi manj prijetne naloge, na primer **vsakodnevno sporočanje števila mrtvih in ranjenih**. Sprva so imeli ti še imena, ko pa je njihovo število skokovito naraščalo, so začeli uporabljati frazo 'toliko in toliko mrtvih in ranjenih'. »Včasih se nam je zazdelo, da smo v podajanju take oblike informacij preveč hladni in formalni, saj se je za vsako to številko skrivalo človeško življenje, ena cela usoda, užaloščeni najbližji /.../ Žal pa se je prav temu v poklicu, s katerim smo se ukvarjali, reklo – profesionalizem« (Mirković 1997, 145).

6. 7 OKTOBER 1991

Že s samim začetkom oktobra pa je delo Radia Vukovar dobilo še večji pomen – okupacijski **obroč okoli mesta** se je namreč zaprl in Vukovar je postal popolnoma odrezan od preostalega dela Hrvaške. Iz mesta so zato v zadnjih septembrskih dneh odšli vsi drugi novinarji razen Višnje Kamenski in Srečka Braćuna s HTV-ja (Dedaković in drugi 2000, 417), ki ju je sklenitev obroča prehitela, vendar pa iz obkoljenega Vukovarja nista mogla pošiljati svojih posnetkov, zato so bili novinarji Radia Vukovar edina medijska povezava s preostalim svetom.

Začetek oktobra je prinesel slabe novice tudi uredniku Radia Vukovar Siniši Glavaševiću – izvedel je namreč (povzeto po Mirković 1997, 179–181), da so ponoči v njihovo družinsko hišo vdrli oboroženi četniki in odvedli njegovega očeta. A ta dogodek nato ni vplival samo na Glavaševićevo osebno življenje, ampak tudi na poklicno – ta dogodek je na Radio Vukovar prinesel **samocenzuro**, kajti Glavašević naslednjih nekaj dni ni hotel objavljati svojih poročil. Bil je namreč prepričan, da so očeta odpeljali zaradi njegovega novinarskega dela, zato je upal, da ga bo rešil, če se ne bo oglašal v etru. Še vedno je opravljal novinarske naloge in zbiral vsakodnevne informacije, vendar pa ni dovolil, da bi šlo večerno poročilo v eter z njegovim podpisom.

V novinarski ekipi HRV-ja je ostalo **le še šest novinarjev**: Siniša Glavašević, Vesna Vuković, Josip Esterajher, Alenka Mirković ter zakonca Polovina, Branimir in Zvezdana, zato je bila potrebna nova organizacija dela (Mirković 1997, 216). Josip Esterajher je prevzel skrb za obveščanje novinarjev tiskanih medijev o situaciji v Vukovarju, Alenka Mirković je obveščala tuje novinarje in lokalne radijske postaje, Vesna Vuković je tako kot Siniša Glavašević skrbela za poročila za Hrvatski radio in HTV, Glavašević pa je poleg tega skrbel za telefonske tiskovne konference z novinarskima središčema v Zagrebu in Osijeku, organiziral ter vodil posebne oddaje za Hrvatski radio, pisal kolumno za Slobodni tjednik, Zvezdana Polovina je skrbela za lokalni program Radia Vukovar, njen mož Branimir pa za vse tehnične stvari, ki so bile potrebne za oddajanje programa. Vsak izmed njih je imel **svoj lastni poročevalski slog** (povzeto po Mirković 1997, 235–236) in tako so poročila Siniše Glavaševića združevala novinarsko in književno formo, Josip Esterajher je imel resen

in analitičen slog, Vesna Vuković je poročala v liričnem, Alenka Mirković pa v dramatičnem slogu.

Jutranji program (povzeto po Mirković 1997, 190) je bil miren in resen, imel je visoko informativno vrednost, saj je bil sestavljen iz poročil z bojišča, obvestil o oskrbi, sporočil za javnost kriznega in vojaškega štaba, **večerni program**, ki ga je običajno povezoval Siniša Glavašević, pa je imel drugačen namen. Glavašević ga je začel s pesmijo Tine Turner Steamy Windows, povezoval pa tako, kot da zunaj ne divja vojna, saj je želel vsaj ob koncu dneva pred spanjem sprostiti Vukovarčane.

Poleg informiranja in dvigovanja morale prebivalstva so se novinarji Radia Vukovar lotevali tudi konkretnih **humanitarnih akcij** (Dedaković in drugi 2000, 393) in tako sta na primer Siniša Glavašević in Vesna Vuković 15. oktobra, na mednarodni dan prostovoljnega darovanja krvi, skupaj z zdravnikom Edinom Zujevićem organizirala akcijo zbiranja krvi po zakloniščih v Borovem Naselju za ranjence vukovarske bolnišnice.

Po velikem studiu v Delavskem domu je bil sredi oktobra poškodovan tudi mali studio (Mirković 1997, 200–211) na Ulici maršala Tita, zato je morala ekipa najti **nove prostore**. Zatekli so se v kletne prostore trgovine Vučedolska kapljica in tam postavili novo zasilno redakcijo, zaradi česar program ni oddajal dan ali dva, to pa je bil vse do padca mesta tudi edini čas, ko je Radio Vukovar utihnil. Pogoje za delo so jim nato dodatno otežili tudi civilisti, ki so iz drugih, že uničenih zaklonišč pribežali v njihovo klet, zato so morali od takrat naprej program oddajati vpričo vseh teh ljudi in ob tem skrbno paziti, da v eter ne bi prišli kakšni zvoki, ki bi izdali njihov položaj.

A največje preglavice jim je povzročala skrb, zakaj iz Zagreba ne pride vojaška pomoč Vukovarju v obliki dodatnih pošilk orožja in ljudi. Braniteljem Vukovarja je sredi oktobra namreč že kronično primanjkovalo streliva, sovražniku je uspelo dobro zdesetkati njihove vrste, obljubljene pomoči pa ni bilo. Hrvaški in vojaški politični vrh je za pomoč ves čas prosilo poveljstvo vukovarske obrambe, novinarji HRV-ja pa so s svojimi oglašaji v eter radia Hrvatski radio **poskušali apelirati** na hrvaško javnost. »Mučilo nas je vprašanje, ali so morda prav naša poročila razlog, da pomoč ne pride. Naštevala so uspehe vukovarske obrambe, prežeta so bila z optimizmom, a

diskretno opozarjala, da je situacija vse težja, saj je sovražnik vse močnejši, zato potrebujemo pomoč,« se Alenka Mirković (1997, 179) spominja poročil iz tistega časa. »Bolj kot se je situacija slabšala, bolj smo morali uravnoteževati dobre in slabe novice. Če bi se preveč osredotočali na dobre, bi javnost morda pomislila, da pomoči sploh ne potrebujemo, če pa bi v ospredje postavili samo slabe novice, bi sovražniku pokazali, kako slabo nam pravzaprav gre. Kako pa bi taka poročila vplivala na ljudi v zakloniščih, si nismo upali niti pomisliti,« pa Mirkovićeve (prav tam) opisuje dilemo uredniške politike.

Prav ta poročila pa so na radiu Hrvatski radio nazadnje postala **predmet cenzure** (povzeto po Mirković 1997, 195–200), saj so jih začeli v Zagrebu na lastno pest krajšati – preprosto odrezali so zadnjih nekaj stavkov, ki so bili slišati nekako tako: »Vukovarski branitelji so odločni, da bodo še naprej za vsako ceno poskušali ustaviti sovražnika, ki napada vzhod Hrvaške, vendar pa samo njihova odločnost ne bo dovolj, če jim ne bo poslana obljubljen dodatna pomoč« (Mirković 1997, 197). Ko so poklicali v uredništvo informativnega programa v Zagrebu, jim je urednica Ivanka Lučev pojasnila, da so njihova poročila skrajšali zato, ker forma radijskega poročila dovoljuje samo objavljanje podatkov, ne pa tudi komentarjev. A poročila novinarjev HRV-ja se niso bistveno razlikovala od poročil njihovih kolegov z drugih bojišč na Hrvaškem, ki pa jih niso cenzurirali, kar je samo potrdilo govornice, ki so se v tistih dneh začele pojavljati med Vukovarčani – hrvaški državni vrh se je očitno odločil, da bo Vukovar žrtvovan.

6. 8 NOVEMBER 1991

Na začetku novembra je bil **ranjen** Siniša Glavašević (Mirković 1997, 249–250). Šrapnel eksplozije v neposredni bližini ga je v lice zadel prav pred bolnišnico, ko je tja odhajal po zbirne podatke za dnevno poročilo. V bolnišnici so ga takoj pregledali in mu oskrbeli rano, ki je bila površinska.

Prebivalci Vukovarja so živeli v kletih in zakloniščih že dolge tedne, brez elektrike, vode, začelo je primanjkovati streliva, osnovnih zalog hrane in cigaret, borci na položajih so kaditi listje in čaj. Mrtvih in ranjenih je bilo vse več, **morala** prebivalcev in borcev pa je upadla še bolj, ko so izvedeli, da je poveljnik Mile Dedaković - Jastreb

odšel iz Vukovarja (Dedakovič in drugi 2000; Mirković 1997; Jerman 2001) in obrambo mesta prepustil svojemu pomočniku Branku Borkoviću – Mlademu Jastrebu. Stari Jastreb sicer ni odšel daleč – v le nekaj kilometrov oddaljene Vinkovce na drugi strani obroča, da bi lahko pregledneje vodil obrambo Vukovarja od zunaj, in kar je še pomembneje, da bi lahko pritisnil na hrvaški državni vrh v Zagrebu, naj vendar že enkrat pošljejo obljubljeni pomoč.

Tudi iz vukovarskega štaba obrambe so v svet dan in noč pošiljali telefonske fakse, ki so jih večinoma pisali in prevajali novinarji HRV-ja, v katerih so **prosili za pomoč** ne samo Hrvaške, ampak tudi vplivne ljudi po vsem svetu – tudi Georgea Busha in papeža (Mirković 1997, 253). »A vse to je bilo zaman. Na te prošnje smo le redko dobili odgovor, pa še takrat je šlo le za novo obljubo ali izjavo v smislu 'Ni res, da se v Vukovar ne pošilja pomoči' ali pa 'Vukovarju se pomaga po najboljših močeh'« (prav tam).

Vukovarčanom nikakor ni bilo jasno, zakaj jim nihče noče pomagati, še posebno borci so pogosto napadali novinarje HRV-ja, da so kriva njihova poročila, ki so preblaga. »Borci so nam dopovedovali, da moramo kričati in preklinjati ter biti ostrejši, da bomo slišani. Niso se zavedali, da bolj kot so naša poročila ostra, bolj jih na Hrvatskem radiu cenzurirajo« (Mirković 1997, 253). **Cenzura poročil Radia Vukovar** na radiu Hrvatski radio se je namreč nadaljevala, a če so jim oktobra zatrjevali, da njihova poročila krajšajo zaradi mešanja interpretativne zvrsti z informativno, so novembra začeli trditi, da je razlog cenzure razkrivanje vojaških skrivnosti v poročilih. Ko so jim na novinarji HRV-ja pojasnili, da vsa njihova poročila spremljajo tudi v štabu vukovarske obrambe, kjer zagotovo najbolje vedo, kaj je vojaška skrivnost in kaj ne, so jim v Zagrebu posege v njihova poročila preprosto nehali pojasnjevati. Zato je poveljnik štaba Branko Borković novinarjem Radia Vukovar ukazal informacijsko blokado.

Informacijska blokada (Mirković 1997, 252–255) se je sprva nanašala samo na Hrvatski radio, z drugimi mediji so normalno sodelovali, a ko je Borković izvedel, da kakšna radijska ali televizijska postaja njihovega poročila ni predvajala v celoti ali pa ga je odstopila radiu Hrvatski radio, je tudi ta medij uvrstil na seznam prepovedanih medijskih stikov. Nekateri mediji so torej dobivali poročila novinarjev Radia Vukovar,

drugi pa ne, kar je razbesnelo njihove gledalce in poslušalce, ki so lahko na tujih satelitskih programih izvedeli, kaj se dogaja v Vukovarju, na številnih domačih pa ne, zato je Borković po tednu dni novinarjem Radia Vukovar prepovedal vsa novinarska poročila vsem medijem. Siniši Glavaševiću in Josipu Esterajherju ga je uspelo prepričati samo o tem, da je dovolil vsaj sporočilo za javnost, s katerim so ljudi obvestili o informativni medijski blokadi.

A nekateri hrvaški novinarji so se znašli po svoje (povzeto po Mirković 1997, 254) – poklicali so novinarje Radia Vukovar in se pretvarjali, da gre za zasebni prijateljski pogovor, vmes pa so jim postavljali vprašanja, na katere so Glavašević in kolegi odgovarjali z 'da' ali 'ne', na podlagi teh odgovorov pa jim je nato uspelo sestaviti vsaj skopo poročilo za svoj medij. Seveda pa je Borković kmalu ugotovil, da informacije nekako prihajajo v javnost, zato je nazadnje odredil kar **informacijsko blokado celotne operativne cone Vukovar**.

Ko so 10. novembra padli Bogdanovci, vas nekje na pol poti med Vukovarjem in Vinkovci, ki je bila vse do tega dne v hrvaških rokah in je predstavljala še edino upanje za uspešen preboj obroča, se je vukovarska obramba začela zavedati, da je **možnost poraza** precej realna: »Težko je opisati kolektivno stanje duha, ki je teh zadnjih nekaj dni vladalo v mestu. To je bila neverjetna zmes občutkov. Bili smo obupani. Vedeli smo, da se bliža konec, vendar nismo mogli storiti ničesar, da bi to preprečili« (Mirković 1997: 268). »Če bi morali opredeliti, kdaj so si branitelji končno morali priznati, da se Vukovar ne bo obdržal, bi lahko rekli, da je bilo to 17. novembra. Nekateri so se takrat še borili, nekateri so se pripravljali na beg iz mesta, nekateri so se pridružili svojim družinam v zakloniščih in čakali, kaj bodo prinesli naslednji dnevi« (Dedaković 2000, 393).

Štab vukovarske obrambe, vojna policija, posamezni branitelji in člani njihovih družin so se tisto noč odločili, da se bodo **poskušali prebiti iz obroča** po t. i. koruzni poti, ki je vodila čez polja do Vinkovcev, ki so bili v hrvaških rokah. Pot je bila dolga in nič manj nevarna kot ostajanje v porušenem Vukovarju, v katerega je z vseh strani vdiral nasprotnikova vojska. Josip Esterajher in Alenka Mirković sta se odločila za poskus preboja, Siniša Glavašević, Vesna Vuković ter Branimir in Zvezdana Polovina pa so se odločili, da bodo odšli **v vukovarsko bolnišnico** in tam počakali na

humanitarni konvoj, ki bi moral po dogovoru z JNA evakuirati ranjence (HTV, 1. program 2010).

18. novembra je Siniša Glavašević iz vukovarske bolnišnice poslal še svoje zadnje radijsko poročilo, tega istega dne je **padel Vukovar**.

7 RADIJSKA POROČILA IN PRISPEVKI RADIA VUKOVAR IZ LETA 1991

Janoš Kery, aktualni vršilec dolžnosti direktorja Radia Vukovar, mi je za namen te diplomske naloge posredoval tudi nosilec zvoka, na katerega so po njegovem naročilu radijski tehniki zame naložili **20 avtentičnih arhivskih posnetkov** radijskih oglašanj Siniše Glavaševića in njegovih kolegov iz leta 1991. Ko sem jih analizirala, sem ugotovila, da jih lahko razvrstim v dve skupini: na radijska poročila, namenjena hrvaški javnosti in radiu Hrvatski radio v Zagrebu, ter na prispevke, namenjene lokalnemu programu Radia Vukovar in Vukovarčanom. Na naslednjih straneh jih bom na kratko opisala, diplomski nalogi pa sem priložila tudi nosilec zvoka z vsemi omenjenimi avtentičnimi posnetki.

7. 1 PRISPEVKI ZA LOKALNI PROGRAM RADIA VUKOVAR

Ker ti prispevki na nosilcu zvoka niso bili opremljeni z datumom, jih ne morem razvrstiti po kronološkem vrstnem redu, zato bom uporabila vrstni red zapisa po naloženih datotekah in tudi avtentična (zgolj prevedena) imena datotek. Osredotočila sem se predvsem na novinarska vprašanja in na namen teh prispevkov, ne pa na besede njihovih sogovornikov.

- **Esterajher z ranjencem:** Novinar radia Vukovar Josip Esterajher intervjuva hrvaškega gardista, ki je bil navzoč v trenutku, ko je bil njegov soborec ranjen. Prosi ga, naj opiše dogodek, vpraša ga, ali so borci pogosto izpostavljeni ostrostrelskim napadom, in ali lahko opiše še kakšen podoben dogodek s prve bojne črte. Nato pa doda: »Pa vendar vsi ti napadi, vse te eksplozije, vse te žrtve niso dovolj, da bi zlomili odpor naših borcev, in to črto obrambe, ki se drži že nekaj tednov, premaknili niti za en sam milimeter. Se strinjate z mano?« Gardist mu odgovori: »Popolnoma se strinjam. Mislim, da vsi ti napadi JNA in četnikov samo še dvigujejo moralo gardistom, civilistom in vsem, ki branijo Vukovar.«
- **Meščani o bombah:** Novinar Radia Vukovar intervjuva prebivalce Vukovarja, ki se pred mikrofonom predstavijo z imenom in priimkom, nato pa opišejo, kako poškodovane so njihove hiše. Novinar pa nato 86-letno staro spodbudi,

naj nagovori sovražnika: »Bi vi, mati, namenili besede apela tistim, ki povzročajo to škodo?«

- **Grga Šestan, boji v Lički ulici:** Meščan za Radio Vukovar opiše napad pretekle noči na njegovo sosenko in bližnjo cerkev, opozori pa na to, da poročilo HTV-ja o tem dogodku ni bilo pravilno, saj so tam poročali, kot da se ni zgodilo nič posebnega, ter na to, da razmerje v oborožitvi hrvaške in srbske strani še zdaleč ni enakovredno.
- **Jure Šimić o cerkvi Gospe Fatimske:** Meščan za Radio Vukovar opiše občutke ob napadu na katoliško cerkev, ki jo je tudi sam pomagal graditi.
- **Olga Bunjevac, kirurgija bolnice:** Novinarka Radia Vukovar v vukovarski bolnišnici prosi meščanko, naj opiše, kako je bila ranjena, ta pa nato še apelira na tiste, ki pošiljajo ljudi nad civiliste, naj vendar pomislijo, da imajo tudi oni svoje otroke in svoje življenje, nazadnje pa še pohvali delo osebja vukovarske bolnišnice.
- **Roman Varenica, Pater Ante o napadu na cerkev:** Novinar Roman Varenica župnika sprašuje o napadu na cerkev Gospe Fatimske, zanima ga, koliko vernikov je bilo v cerkvi v trenutku napada, kakšna je gmotna škoda, in na koncu opozori še na duhovno obliko škode, ki jo je povzročil napad na cerkev, župnik pa mu v odgovoru pove, da je sam molil za žrtve vojne na obeh straneh, ne samo za žrtve na strani Hrvaške.
- **Siniša Glavašević in dr. Bosanac:** Novinar Siniša Glavašević se ob enih zjutraj oglasi v program v družbi direktorice vukovarske bolnišnice, dr. Vesne Bosanac, ki pove, da so isti večer v bolnico pripeljali sedem ranjencev – pet pripadnikov Zbora narodne garde in dva civilista. Glavašević jo prosi, naj njihova imena in priimke prebere v eter, kar dr. Bosanac tudi stori in doda, da se vsi ti ranjenci zdaj počutijo dobro, nove informacije o njihovem zdravstvenem stanju pa bo zjutraj posredoval dežurni kirurg. »Gospa Bosanac, prosim prenesite vašim najnovejšim pacientom naše pozdrave in pozdrave naših poslušalcev. Upamo, da se bodo kmalu vrnili na vukovarske ulice, vendar na mirne vukovarske ulice,« se poslovijo Glavašević, dr. Bosanac pa mu odgovori, da so vsi ranjeni borci kljub situaciji izrazito pogumni.
- **Siniša in pek z družino:** Novinar Siniša Glavašević pove, da ta večer zbirajo življenjske zgodbe in da poskušajo najti vsaj eno zgodbo s srečnim koncem. Glavaševića zanima, zakaj ni nekje na položaju ali na barikadah kot večina

njegovih vrstnikov, saj gre za mladega človeka. Nato postavi še nekaj splošnih vprašanj njemu in drugim navzočim v zaklonišču, zanima ga tudi, ali poslušajo program Radia Vukovar, in jih opozori, da morajo imeti radijski sprejemnik v primeru kakršnega koli napada vedno pri roki.

- **Siniša o uničenem raketometu:** Novinar Siniša Glavašević se pogovarja z delom ekipe, ki je uničila večcevni raketomet, prosi jih, naj opišejo dogodek, naj razložijo, kako velik pomen je pravzaprav imelo uničenje takega orožja, zanima ga, ali so ta uspeh tudi proslavili, ali so deževale čestitke. Nazadnje jim čestita tudi sam in si zaželi še več takih uspehov, ki bodo pomagali ubraniti občino Vukovar in celotno Hrvaško.
- **Siniša z delavko Borova:** Novinar Siniša Glavašević v družbi kolegov Branimirja Polovine in Josipa Esterajherja za nočni program Radia Vukovar intervjuva Vukovarčanko, ki je zaposlena v tovarni obutve Borovo. Glavašević pove, da imajo podatke, da je bilo pretekli dan na delovnem mestu v Borovu le 4.000 delavcev, in jo vpraša, kaj meni o vseh tistih, ki jih v službo ni bilo, ki so pobegnili in pustili vse.
- **Siniša z delavcem v kleti:** Novinar Siniša Glavašević se v eni izmed vukovarskih kletí po napadu pogovarja z delavcem pošte, ki mu pove, da še vedno vsak dan prihaja na delovno mesto kot običajno in da se na pošti že pripravljajo, kako bodo z orožjem branili objekt, če se stanje ne umiri.
- **Tri ruže, zadnja generacija:** Novinar Siniša Glavašević obiše znano vukovarsko restavracijo, kjer mu zaposleni razložijo, kako se spopadajo s pomanjkanjem živil, nato pa poudarijo, da narodnostna struktura gostov pri njih ni pomembna. »Prav za to mizo zdaj sedimo predstavniki srbske, hrvaške, ruske in nemške narodnosti, to pa nas ne ovira pri tem, da ostanemo skupaj in poskušamo živeti razmeroma normalno. Pridite k nam, spoznajte nas in poskušajte živeti tako kot mi,« so v etru pozvali Vukovarčane. Oglašanje pa se konča z mislijo: »Menda ja ne bomo mi tista nesrečna generacija, nad katero bo izvršena zadnja velika racija ...«

7. 2 POROČILA ZA HRVATSKI RADIO

Prispevki, ki jih je Siniša Glavašević pripravljajl za **Hrvatski radio** v Zagrebu, pa se od zgoraj opisanih razlikujejo po žanru, saj v nobenem ne gre za intervju, ampak za poročilo, v katerem se informativna zvrst meša z interpretativno. Ta poročila so zbrana tudi v Glavaševićevi knjigi *Priče iz Vukovara*, kjer so opremljena tudi z datumom, zato sem jih tudi sama razvrstila po kronološkem vrstnem redu. Pri povzemanju poročil se nisem osredotočila na njihov informativni del, ampak na interpretativni del – komentarje Siniše Glavaševića.

- **Odprto pismo (12. oktober):** Siniša Glavašević v eter ni prebral svojega novinarskega izdelka, ampak odprto pismo, ki so ga napisali branitelji Vukovarja in Borovega Naselja. Namenili so ga hrvaški javnosti in v njem prosili za dodatno pomoč. »Dragi naši rojaki, po lanskih volitvah ste bili v prvih vrstah, ko se je slavila zmaga demokracije, bili ste prvi, ko se je peklo jagenjčke in vole, kje pa ste zdaj? /.../ Morda niti ne veste, da med nami ni več čudovitih fantov in pravih herojev, ki so padli za našo in vašo jutrišnjo svobodo,« so zapisali. In dodali, da je zdaj res zadnji trenutek, da pridejo v svoje mesto in jim pomagajo, da ga ubranijo.
- **Vukovar krvavi (16. oktober):** Siniša Glavašević in Josip Esterajher sta dnevno poročilo začela s stavkom: »Vukovar krvavi, Zagreb se pogaja.« Opozorila sta, da Vukovar že več kot dva tedna čaka na pomoč, ki ne pride, zato v imenu Vukovarja ponudi mogoče rešitve te situacije – ali bodo hrvaške oblasti naredile vse za trajno prekinitev ognja ali bodo poslale učinkovito pomoč ali bodo evakuirale celotno civilno prebivalstvo. »Obstaja pa še ena možnost - popolno uničenje mesta in pokol prebivalcev, med katerimi je tudi 250 težkih ranjencev. Ampak na to možnost tukaj nihče niti ne pomisli. Heroji tega mesta so še nekaj časa potrebni za žive priče te vojne. Hvala, Zagreb. Ne odrežite mi tega ...« pa so besede, s katerimi se konča poročilo.
- **Obroč okoli Vukovarja se stiska (17. oktober):** V prvem jutranjem poročilu za Hrvatski radio je Siniša Glavašević prebral odlomek iz zapisnika o zaslišanju ujetega sovražnega vojaka, nato opisal nekaj uspehov hrvaške obrambe in spet opozoril, da prošnje za pomoč še vedno niso padle na plodna tla, ter sklenil: »Pa bi morale pasti. Kajti živi vukovarski branitelji potrebujejo

počitek ali smrt, poleg braniteljev pa je takih še 35.000 ljudi v tej občini. Obroč okoli Vukovarja se stiska. Je bil apel dovolj glasen?»

- **Hrvaška obramba težko vztraja (17. oktober):** V drugem dnevnem poročilu za Hrvatski radio je Glavašević najprej opozoril na nov napad na vukovarsko bolnišnico – že tretji napad v zadnjih petih dneh –, v kateri je trenutno 229 hudo ranjenih pacientov in sedem novorojenčkov. Povedal je, da se na naselje Lužac izvaja močan pritisk in da hrvaška obramba težko vztraja. »Vendar smo v pogovoru z novim poveljnikom vukovarske obrambe izvedeli, da to skrb vzbujajoče stanje nikakor ni znak, da bo Vukovar padel. Tukaj še vedno precejšnji del ljudi upa, da tega niti Zagreb ne bo dovolil...«
- **V Vukovarju ni več ulic, trgov in hiš (9. november):** Glavašević pove, da je bila ukazana informacijska blokada zadnji poskus štaba vukovarske obrambe, da mesto ubrani pred dezinformacijami in napačno politiko, ki jo je Vukovar drago plačal. Opozori, da je v Vukovarju 15.000 ljudi, od tega 2.500 otrok in 450 ranjencev, pa množica izčrpanih borcev, ogorčenih nad tem, da že 78 dni branijo mesto, pomoči pa ni. »Če Vukovar pade in če njegovi prebivalci izginejo v pokolu, za katerega se ve, da ga sovražnik pripravlja, potem je treba krivce najprej iskati v Zagrebu in šele nato drugje, saj so bila od tukaj poslana številna sporočila, na katera odgovora nikoli ni bilo.«
- **Iz vukovarskih ruševin (9. november):** Glavašević spet opozori na nevezdržne razmere v vukovarski bolnišnici, saj so »pacienti izpostavljeni takim pogojem zdravljenja, na katere je Evropa že zdavnaj pozabila«, v zadnjih dneh so bila uničena še zadnja prevozna sredstva za prevoz ranjencev s fronte v bolnišnico, zmanjkalo je krvne skupine O. Spomni tudi na pokol prebivalstva, ki naj bi ga pripravljala sovražnik, in doda, da upa, da bosta domača in svetovna javnost storili vse, da bi se temu izognili: »Hrvati, ne samo na Hrvaškem, na vsem svetu ne smejo zaspati, dokler 15.000 ljudi in 2.000 otrok ne rešijo iz tega pekla. To je sveta dolžnost, ki jim jo to mesto polaga na dušo. Iz vukovarskih ruševin za vse Hrvate in za vse ljudi, ki nas slišijo – oglasil se je Siniša Glavašević.«
- **Mesta ni več (15. november):** »Medtem ko civilno prebivalstvo izgublja občutek za čas, saj v zakloniščih ne razlikujejo več dneva od noči, hrvaška obrambna črta dela vse, da bi zadržala sovražnikovo prodiranje,« so besede, s katerimi Glavašević začne poročilo. Nato spet okrca tiste, ki niso poskrbeli

za obljubljeni pomoč, pove, kje vse ta trenutek potekajo ulični boji, kakšno orožje uporablja sovražnik, a poročilo kljub vsemu sklone v duhu optimizma: »Morda bodo naslednji dnevi za 15.000 še vedno živih mater, ostarelih, bolnih in nemočnih – boljši.«

- **Nezemeljski prizori se vrstijo v neskončnost (18. november):** Siniša Glavašević je 18. novembra iz vukovarske bolnišnice za Kroniko dneva na radio Hrvatski radio ob 22.00 poslal še svoje zadnje poročilo. »Ni razloga, da bi čakali z evakuacijo, saj so v Vukovarju ostali samo še civilisti v zakloniščih,« je začel svoje poročilo. Pričakoval je, da bodo pogajanja v Zagrebu obrodila sadove in da se bo evakuacija pod nadzorom mirovnih sil začela že naslednji dan. »Slika Vukovarja v 22. uri 87. dne bo ostala pričam tega časa v spominu za vedno. Nezemeljski prizori se vrstijo v neskončnost, vonj po zažganem, pod nogami se čutijo ostanki gradbenega materiala, stekla, ruševin in strašljiva tišina,« je opisal stanje v mestu. Nato pa prekinil poročilo s svežimi podatki, da bo se bo konvoj na pot odpravil jutri zjutraj, v njem pa bo prostora za 600 pacientov. Navedel je relacijo konvoja in dodal, da bo konvoj odpeljal tudi ranjence iz Borovega naselja, nato pa sklenil: »Upamo, da je za Vukovar agonije konec.« To so bile tudi njegove zadnje besede v etru.

8 EPILOG

8. 1 USODA VUKOVARJA

Situacijo opišejo tudi **številke**, ki jih je brigadir Stjepan Sučić (povzeto po Jutarnji list 2006) predstavil javnosti, ameriški vojaški akademiji in Natovemu štabu v Bruslju: v Vukovarju je umrlo 873 hrvaških braniteljev, a le 173 jih je umrlo med trimesečnim obleganjem mesta, kar 700 pa po padcu Vukovarja, ko so v mesto vkorakale JNA in srbske paravojaške enote. Na področju občine Vukovar je v času vojne skupno umrlo okoli 5.000 ljudi. V koncentracijska taborišča v Srbijo so odpeljali 1.557 braniteljev in 2.000 civilistov, od tega jih je v teh taboriščih 500 umrlo oziroma bilo ubitih, 10.000 ljudi pa je bilo po 18. novembru iz Vukovarja pregnanih. Mesto je bilo popolnoma porušeno, nanj je v treh mesecih padlo pet milijonov izstrelkov in 2.500 bomb, težjih od 250 kilogramov.

Po padcu Vukovarja so se začele tudi v širši hrvaški javnosti pojavljati govornice, da je hrvaški državni vrh mesto ob Donavi namenoma žrtvoval. Nekateri so trdili, da zato, da bi tako pridobili čas in položaje vojske utrdili na drugih bojiščih na Hrvaškem, drugi so bili prepričani, da je želel predsednik Tuđman padli Vukovar pokazati svetu in tako pridobiti mednarodno skupnost, tretji so menili, da obljubljeni pomoč v Vukovar nikoli ni prišla zato, ker so jo preusmerjali v sosednjo Bosno, v pokrajino Hercegovina, kjer se je leta 1992 hrvaška vojska zapletla v nove spopade, saj naj bi bila prav prilastitev Hercegovine skrita želja vladajoče stranke HDZ s predsednikom Tuđmanom na čelu. O tem piše tudi Marjan Jerman (2001, 220–233), ki je v svoji knjigi objavil tudi prepise telefonskih pogovorov polkovnika Jastreba s hrvaškim državnim vrhom še pred padcem mesta: »Jastreb je bil v očeh Hrvatov heroj – 'legenda' so ga imenovali. In ker je Jastreb glasno povedal, da je bil **Vukovar prodan** oziroma da so za padeč krivi v Zagrebu s Tuđmanom in ministrom za obrambo Gojkom Šuškom na čelu, ga je bilo treba utišati oziroma očrniti« (Jerman 2001, 220). Posledica je bila njegova aretacija, obtožili so ga, da je on kriv za padeč Vukovarja, da je hotel spodnesti predsednika Tuđmana in da si je hotel prisvojiti večjo količino denarja, namenjenega za nakup orožja.

Nazadnje je hrvaška vlada izdala uradno poročilo na 43 straneh, iz katerega pa ni bilo mogoče razbrati, **kdo je pravzaprav kriv** za padec Vukovarja. V poročilu so zatrdili, da je hrvaška vlada Vukovarju pošiljala pomoč, da pa je Jastreb precenil sposobnosti borcev (Jerman 2001, 221).

Vukovar so srbske oblasti po padcu priključile samooklicani Republiki Srbski krajini in tako je ostalo do leta 1995, ko je bil podpisan o sporazum o vrnitvi Vzhodne Slavonije, **proces mirne reintegracije** tega območja pa je bil zaključen leta 2008, ko je stekla tudi intenzivna obnova Vukovarja, ki je zato takrat spominjal na ogromno gradbišče (Poljak 2000).

8. 2 USODA NOVINARJEV RADIA VUKOVAR

Osebne izgube novinarjev Radia Vukovar (Dedaković 2000, 422) so v premem sorazmerju z izgubami Vukovarja. Zvezdana Polovina je ovdovela, saj je bil njen mož Branimir Polovina po padcu Vukovarja ubit na Ovčari skupaj s Sinišo Glavaševićem. Že avgusta je bil ubit tudi Stjepan Penić, Vladimir Levar pa je še vedno na seznamu pogrešanih. Danilo Hardi je nekaj mesecev preživel v koncentracijskem taborišču, Mirjani Hrpka je močna eksplozija poškodovala bobnič in hudo ranila njenega moža. Tudi mož Vesne Vuković je bil hudo ranjen in je še danes 60-odstotni invalid, njen oče pa je ostal brez roke. Josipu Esterajherju, Alenki Mirković in direktorju radia Zdravku Šeremetu je uspel preboj v Vinkovce, a Šeremet je v preboju izgubil brata in nečaka. Gordana Oljača je septembra na bojišču izgubila sina, na seznamu pogrešanih oseb sta še vedno tudi oče in babica Siniše Glavaševića.

Na seznamu pogrešanih oseb sta bila dolgo časa tudi Siniša Glavašević in Branimir Polovina in šele po nekaj letih se je izkazalo, da ležita v množični grobnici na planoti **Ovčara**, nekaj kilometrov oddaljeni od Vukovarja (HTV, 1. program 2010). Siniša Glavašević se je v noči s 17. na 18. november najprej odločil, da se bo tudi sam poskušal prebiti v Vinkovce, nato pa si je premislil in skupaj z Brankom in Zvezdano Polovina ter Vesno Vuković odšel v vukovarsko bolnišnico, od koder je za Hrvatski radio 18. novembra ob 22.00 poslal še svoje zadnje poročilo, v katerem je omenil tudi humanitarni konvoj za evakuacijo bolnišnice, ki so ga po sklenjenem sporazumu pričakovali naslednje jutro. A naslednji dan je namesto mednarodnih opazovalcev in

predstavnikov Rdečega križa v bolnišnico vkorakala JNA, zaplenila vso bolnišnično dokumentacijo in odvedla nekaj ljudi. Vsi štirje novinarji Radia Vukovar so se odločili uničiti vsa svoja poročila, ki so jih imeli pri sebi – beležnice s temi zapiski so raztrgali in jih skrili v prazne kotličke za vodo. Veselin Šljivančanin, major JNA, je naslednje jutro, 20. novembra, pred vhodom v bolnišnico ukazal, da se morajo ženske in otroci postaviti na eno, moški pa na drugo stran, med čakanjem pa so Vukovarčani opazili, da je nekaj ljudi iz bolnišnice preprosto izginilo, za njimi pa se je nato izgubila vsaka sled. Med njimi sta bila tudi Branimir Polovina in Siniša Glavašević.

V naslednjih letih so o njiju krožile različne informacije (HTV, 1. program 2010), zato so bili njuni najbližji dolgo prepričani, da sta v enem izmed srbskih taborišč, kjer čakata na zamenjavo vojnih ujetnikov. Pojavljale pa so se tudi govorice o hangarju na Ovčari, kamor naj bi srbske paravojaške enote odpeljale 261 ljudi, ki jih je JNA izločila iz kolone pred bolnišnico. Z avtobusi naj bi jih odpeljali na Ovčaro (Barinić in Rehak 2007), jim odvzeli vse osebne predmete, jih žalili in pretepali z različnimi predmeti, nato pa jih v nekaj skupinah na traktorskih prikolicah odpeljali pred strelski vod na bližnjem polju. Te govorice so se leta 1997 izkazale za resnične, saj so mednarodni strokovnjaki na Ovčari odkrili **množično grobišče**, v katerem je ležalo 200 trupel, drugi ujetniki pa so še vedno na seznamu pogrešanih. Čisto na dnu jame, kar pomeni, da sta bila ubita med prvimi, pa so ležali tudi posmrtni ostanki Siniše Glavaševića in Branimirja Polovine.

Zapuščine Siniše Glavaševića pa ni zgolj v njegovih vojnih poročilih iz Vukovarja, ampak tudi v 24 kratkih **lirskih črticah**, ki jih je pisal med obleganjem mesta in so zdaj zbrane v knjigi z naslovom Priče iz Vukovara. Glavašević namreč ni bil le novinar, ampak tudi književnik, pisanje je bila njegova velika strast, na sarajevski filozofski fakulteti pa je diplomiral iz primerjalne književnosti in bibliotekarstva. Urednik radia Hrvatski radio Mladen Kušec se spominja, kako ga je Glavašević nekega novembrskega večera leta 1991 poklical in zaupal svojo željo: »Mladen, v porušenem Vukovarju sem poleg novinarskih poročil napisal tudi nekaj za svojo dušo in za dušo Vukovarja. Če mi bo uspelo, vam bom te svoje otročičke poslal po faksu, vas pa prosim, da jih preberete in poveste, če to razen mene in mojega mesta potrebuje še kdo« (Kušec 2009, 100). Naslednji dan, 12. novembra 1991, ob 17.31 so začele prihajati na zasebni faks v predmestju Zagreba, poslušalci radia Hrvatski

radio pa so imeli nato priložnost tri dni vsak večer slišati po eno Glavaševičevo zgodbico (Kušec v Glavašević 2009, 101). Eno zgodbo sem prepisala tudi sama, izbrala pa sem črtico z naslovom Priča o gradu (Glavašević 2009, 14–16), ki je najbolj znana, najbolje opiše tudi avtorjevo ljubezen do Vukovarja, pojasni pa tudi stavek, ki ga je izrekel ob odločitvi, da ne bo poskušal s prebojem v Vinkovce, ampak bo ostal v Vukovarju: »Nekdo mora paziti na mesto«, je dejal takrat (HTV, 2. program 2010).

Zgodba o mestu (op. a.): Odstopam od vseh iskanj resnice, pravice, odstopam od poskusov, da ideale podredim lastnemu življenju, odstopam od vsega, za kar sem še včeraj mislil, da je nujno za neki dober začetek ali dober konec. Verjetno bi dvignil roke tudi od samega sebe, vendar ne morem. Kajti, kdo bo ostal, če se bomo vsi odrekli sebe in pobegnili v svoj strah? Komu zapustiti mesto? Kdo ga bo varoval, ko mene ne bo, ko se bom iskal na smetišču človeških duš, ko bom taval sam brez sebe, ranljiv in izmučen, v vročici, ko bodo moje oči rasle pred osebnim porazom? Kdo bo varoval moje mesto, moje prijatelje, kdo bo Vukovar potegnil iz teme? Ni hrbtov močnejših od mojih in vaših, in zato, če vam ni težko, če je v vas ostalo še kaj mladostniškega šepetanja, pridružite se. Nekdo je napadel moje parke, klopi, v katere so še vedno vrezana vaša imena, senco, v kateri ste istočasno dali in dobili prvi poljub – nekdo je preprosto vse to ukradel, kajti kako pojasniti, da niti Sence več ni? Ni več izložbenega okna, v katerem ste občudovali lastno radost, ni več kinodvorane, v kateri ste gledali najbolj žalostni film, vaša preteklost je preprosto uničena in zdaj nimate ničesar. Morate spet graditi. Najprej svojo preteklost, poiskati morate svoje korenine, nato svojo sedanost, nato pa, če vam ostane še kaj moči, jo vložite v prihodnost. In ne bodite sami v prihodnosti. In mesto, zanj ne skrbite, ves čas je bilo v vas. Ampak skrito. Da ga krvnik ne najde. Mesto – to ste vi.

9 ZAKLJUČEK

Na koncu diplomske naloge lahko tako potrdim hipotezo, da je Radio Vukovar v času vojne odigral pomembno vlogo, vendar moram kritično dodati, da ne take, kot so si jo njegovi novinarji najbolj želeli – njihovi apeli, ki so jih v obliki radijskih poročil še posebno v zadnjem mesecu obleganja redno pošiljali v Zagreb, namreč niso bili uslišani, zato vloge pri reševanju mesta in usode prebivalcev niso odigrali.

Je pa Radio Vukovar odigral veliko in pomembno vlogo še v času obleganja mesta. Svojo primarno nalogo, informiranje, je opravil z odliko, saj je poslušalce obveščal o življenjsko pomembnih informacijah za tisto obdobje: na primer, kdaj je treba v zaklonišče, kdaj je spet razmeroma varno iti nazaj na ulice, v katerih delih mesta potekajo najhujši spopadi, kdaj bo v mesto prišel humanitarni konvoj s hrano in podobno. Radiu Vukovar leta 1991 lahko med normativnimi vrstami novinarstva torej pripišemo mediativno novinarstvo, saj so novinarji v medijskem procesu sodelovali kot posredovalci 'objektivnih' informacij, njegovo poročanje pa je prav tako močno zaznamovalo tudi komunitaristično novinarstvo, saj so novinarji Radia Vukovar prevzeli tudi vlogo spodbujevalcev skupnosti. Opisala sem, kako je urednik Siniša Glavašević že ob prvih mednacionalnih spopadih v etru spodbujal javno razpravo in tako poskušal pomiriti strasti na obeh straneh, po začetku napadov je poslušalce vabil, naj pokličejo v eter in spregovorijo o svojih občutkih, med evakuacijo otrok na morje je Vukovarčane ves čas obveščal, kje so njihovi otroci.

Pojavnost komutarističnega novinarstva v vojnem poročanju Radia Vukovar potrjuje tudi 12 analiziranih prispevkov v sedmem poglavju, v podpoglavju Prispevki za lokalni program, saj so se novinarji pogovarjali s prebivalci mesta o tem, kako živijo, hkrati pa jih pogosto pozivali, naj nagovorijo sovražnika in ga poskušajo prepričati, naj se stvar raje reši po mirni poti. Preostalih osem analiziranih prispevkov pa kaže na pojavnost razsvetljenskega novinarstva, saj so prevzeli vlogo »psa čuvaja« in opozarjali na napake oblasti – hrvaškemu državnemu vrhu so ves čas očitali, da jih pušča na cedilu.

Zavedam se, da je 20 analiziranih prispevkov majhen vzorec, ki bi zaradi svojih omejitev lahko popačil sliko poročanja Radia Vukovar, vendar so bili to edini prispevki iz leta 1991, ki so se ohranili in so mi jih v vukovarskem uredništvu odstopili. Vendar pa se način poročanja na teh analiziranih posnetkih tudi kronološko ujema z načinom poročanja Radia Vukovar, ki ga je v svoji avtobiografiji podrobno opisala tudi Alenka Mirković, ki je bila takrat del novinarske ekipe, zato lahko kljub vsemu zatrdim, da je reprezentativni vzorec arhivskih posnetkov ustrezen.

Radio Vukovar je leta 1991 pomembno vplival tudi na krepitev psihološke obrambe posameznikov in skupnosti, jih je povezal in jim vlil občutek, da v tej nesreči niso sami, hkrati pa tudi upanje na srečen konec, saj so si novinarji prizadevali, da bi njihova poročila preveval optimizem. Ob tem se sicer niso mogli izogniti čustveno zaznamovanemu jeziku in tonu govora, pa tudi negativnemu odnosu do nasprotnika ne. A kljub vsemu se je Siniša Glavašević izogibal sovražnemu govoru in širjenju nestrpnosti, uprl se je tudi od hrvaškega vrha ukazanim nazivom kot »srbočetniška okupacijska vojska« in uporabljal nazive »okupacijska vojska«, »sovražnik«, »jugoslovanska armada« - izpustil je samo besedo 'narodna'.

V poročanju Radia Vukovar leta 1991 pa so bile tudi propagande prvine – predvsem nacionalistični elementi in poudarjanje razmerja mi/oni (za svobodno Hrvaško, naši pogumni borci, hrvaška obramba vztraja, sovražnik si poskuša podrediti mesto ...), ki so bili namenjeni kreptvi nacionalne zavesti in psihološki obrambi prebivalstva. Vendar so bili tudi novinarji Radia Vukovar prebivalci mesta, ki je bilo napadeno in se je branilo, zato menim, da je bilo njihovo subjektivno poročanje v danih okoliščinah neizogibno, pa tudi povsem razumljivo.

Tudi zadnje poročilo Radia Vukovar, ki ga je Siniša Glavašević v svet poslal, ko je bilo očitno, da je res vsega konec, je bilo preživeto z optimizmom, ne pa s sovražnim govorom. Menim, da je Radio Vukovar s svojim poročanjem leta 1991 za prebivalce Vukovarja opravil družbenokoristno delo, ki je bilo izrednega pomena za moralo prebivalstva.

10 LITERATURA

- Allan, Stuart in Barbara Zellizer, ur. 2004. *Reporting war: Journalism in wartime*. London, New York: Routledge.
- Areh, Valentin. 2003. *Nerelevantne kritike poročanja iz Iraka*. Dostopno prek: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/19/vojna/> (20. julij 2011).
- ArhivaAgresijeNaBiH. 2007. *Srpsku decu bacaju lavovima Televizija Srbija (RTS)*. Dostopno prek: http://www.youtube.com/watch?v=PkEKTfi1M_I (12. avgust 2011).
- BBC News. 1998. *Croatian Serb war crimes suspect found dead*, 29. junij. Dostopno prek: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/122328.stm> (7. avgust 2011).
- Braniteljski portal. 2008. *Operacija Oluja*. Dostopno prek: <http://www.braniteljski-portal.hr/sadrzaj/oluja/4246> (25. julij 2011).
- Burns, Lynette Sheridan. 2002. *Understanding journalism*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- CBS News. 2010. *Lara Logan breaks silence on Cairo assault*, 28. april. Dostopno prek: <http://www.cbsnews.com/stories/2011/04/28/60minutes/main20058368.shtml?tag=contentMain;contentBody> (15. avgust 2011).
- Cockburn, Patrick. 2010. *Embedded journalism: A distorted view of war*. Dostopno prek: <http://www.independent.co.uk/news/media/opinion/embedded-journalism-a-distorted-view-of-war-2141072.html> (5. avgust 2011).
- *Committee to Protect Journalists*. Dostopno prek: <http://cpj.org> (9. avgust 2011).
- *Dart Center for journalism and trauma*. Dostopno prek: <http://dartcenter.org/topic/post-traumatic-stress> (22. avgust 2011).
- Dedaković, Mile, Davor Runtić in Alenka Mirković. 2000. *Bitka za Vukovar*. Vinkovci: Neobična naklada d.o.o.
- Di Giovanni, Janine. 2011. *Lara Logan in Cairo: I will never forget how scared I was*. Dostopno prek: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/8331713/Lara-Logan-in-Cairo-I-will-never-forget-how-scared-I-was.html> (19. julij 2011).
- Đurović, Veljko. 1998. *Press don't shoot*. Beograd: Radio B92.

- Erjavec, Karmen. 2011. Tematske vrste novinarstva. V *Uvod v novinarstvo: učbenik za študente prvega letnika študijskega programa Novinarstvo na FDV*, Karmen Erjavec in Melita Poler Kovačič, 131-220. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Glavašević, Siniša. 2009. *Priče iz Vukovara*. Vukovar: Ogranak Matice hrvatske Vukovar.
- Goldstein, Ivo. 2004. **Croatia: A history**. London: C. Hurst & Co. (Publishers) Ltd. Dostopno prek: Google books.
- Hardt, Hanno in Bonnie Brennen, ur. 1995. *Newsworkers: Toward a History of the Rank and File*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Hargreaves, Ian. 2005. *Novinarstvo: Zelo kratek uvod*. Ljubljana: Založba Krtina.
- HTV, 1. program. 2010. *Zaustavljeni glas*. Dokumentarni film. Zagreb, 18. november.
- HTV, 2. program. 2010. *Ne pucajte, ide Vukovar!* Dokumentarni film. Zagreb, 18. november.
- Hudelist, Darko. 1991/1992. *Novinari pod šljemom: o nekim tendencijama u hrvatskom novinarstvu za vrijeme obrambenog rata 1991/92*. Zagreb: Globus.
- ICTY. 2011. *Bosnia and Hercegovina: Death toll*. Dostopno prek: <http://www.icty.org/sid/10591> (10. avgust 2011).
- Janežič, Barbara. 2003. *Vojni dopisniki o vojni*, 28. april. Dostopno prek: <http://24ur.com/novice/slovenija/vojni-dopisniki-o-vojni.html> (18. avgust 2011).
- Jerman, Marjan. 2001. *Iz pekla*. Ljubljana: samozaložba.
- *Jutarnji list*. 2006. Vukovar 18. 11. 1991: 4004 branitelja, 81.884 agresora, 18. november. Dostopno prek: <http://www.jutarnji.hr/vukovar-18-11-1991---4004-branitelja--81-884-agresora/162600/> (31. avgust 2011).
- Knightley, Phillip. 2003. *The first casualty: The war correspondent as a hero, propagandist and myth-maker from Crimea to Iraq*. London: Carlton Publishing Group.
- Košir, Manca. 1998. *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Krištofić, Branimir, Alija Hodžić in Nena Skopljanac Brunner, ur. 1999. *Mediji i rat*. Beograd: Argument.

- Kurspahić, Kemal. 2010. *Zločin ob 19:30: balkanski mediji v vojni in miru*. Ljubljana: Mladina.
- Kušec, Mladen. 2009. Zapis o pričama iz Vukovara. V *Priče iz Vukovara*, Siniša Glavašević, 100–101. Vukovar: Ogranak Matice hrvatske Vukovar.
- Matheson, Donald in Stuart Allan. 2009. *Digital War Reporting*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Mihelj, Vlado. 2008. Koliko laži je dovoljeno v politiki? *Mladina* (28). Dostopno prek: http://www.mladina.si/mednik/200828/koliko_lazi_je_dovoljeno_v_politiki (20. julij 2011).
- Mirković, Alenka. 1997. *91,6 Mhz – glasom protiv topova*. Zagreb: Piramida, Algoritam d.o.o.
- MMC RTVSLO. 2011. *20 let od krvave velike noči na Plitvicah*, 31. marec. Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/svet/20-let-od-krvave-velike-noci-na-plitvicah/254308> (31. april 2011).
- *Nacional Zagreb News*. 2005. Otkrivena sudbina ratnog reportera. Futy je ubijen u zatvoru u Foči, 21. november. Dostopno prek: <http://www.nacional.hr/clanak/21660/futy-je-ubijen-u-zatvoru-u-foci> (22. september 2011).
- Perković, Marijan in Vlado Puljiz. 2001. *Ratne štete, izdaci za branitelje, stradalnice i žrtve rata u Republici Hrvatskoj*. Dostopno prek: <http://www.rsp.hr/ojs2/index.php/rsp/article/view/225/229> (23. julij 2011).
- Poler Kovačić, Melita. 2004. Novinarska rutina in (pre)moč uradnih virov informacij. *Teorija in praksa* 41 (3-4). Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/tip/tip20043-4poler-kovacic.pdf> (6. julij 2011).
- --- 2011. Kaj je novinarstvo, kdo je novinar? V *Uvod v novinarstvo: učbenik za študente prvega letnika študijskega programa Novinarstvo na FDV*, Karmen Erjavec in Melita Poler Kovačić, 15-85. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Poljak, Anita. 2000. *Tri godine nakon mirne reintegracije Vukovara: Hrvati se sporo vraćaju*, 17. avgust. Dostopno prek: <http://www.monitor.hr/clanci/tri-godine-nakon-mirne-reintegracije-vukovara-hrvati-se-sporo-vracaju/8754/> (31. avgust 2011).
- Radoja, Željka. 2009. Estetika ratne propagande. *Elektronske novine*, 22. September. Dostopno prek: <http://www.e-novine.com/feljton/32262-Estetika-ratne-propagande.html> (29. avgust 2011).

- --- 2010. U Vukovaru su stašavali propagandni novinari. *Elektronske novine*, 18. November. Dostopno prek: <http://www.e-novine.com/intervju/intervju-drustvo/42389-Vukovaru-stasavali-propagandni-novinari.html> (30. avgust 2011).
- Rehak, Danijel in Nenad Barinić. 2007. *Ovčara: Krik u noći*. Vukovar: Hrvatsko društvo logoraša srpskih koncentracijskih logora.
- Richardson, John. 2007. *Analysing Newspapers: an approach for critical discourse analysis*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
- Roane, Kit R. 2004. *A Fall From Grace*. Dostopno prek: http://www.usnews.com/usnews/culture/articles/040517/17photog_5.htm (18. avgust 2011).
- Rosen, Jay. 1999. *What are journalists for?* New Haven: Yale University Press.
- Sanders, Karin. 2003. *Ethics & Journalism*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Sanguebon. 2009. *Lepa sela lepo gore – scena sa Lazom*. Dostopno prek: <http://www.youtube.com/watch?v=X5CB13mDJaw> (5. avgust 2011)
- Seib, Phillip. 2002. *The Global Journalist: News and Conscience in a World of Conflict*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- --- 2004. *Beyond the front lines: How the News Media Cover a World Shaped by War*. New York: Palgrave Macmillan.
- Splichal, Slavko. 2000. Novinarji in novinarstvo. V *Vregov zbornik*, ur. Slavko Splichal, 47–56. Ljubljana: Evropski inštitut za komuniciranje in kulturo, FDV.
- The National Archives. 2010. *Nurses and nursing services: British Army*. Dostopno prek: <http://www.nationalarchives.gov.uk/records/research-guides/british-army-nurses.htm> (8. julij 2011).
- Thompson, Mark. 1999. *Forging War: The media in Serbia, Croatia, Bosnia and Hercegovina*. Luton: University of Luton Press.
- Tumber, Howard. 2009. Covering War and Peace. V *The handbook of journalism studies*, ur. Thomas in Karin Wahl-Jorgensen, 386–397. London, New York: Routledge.
- TV Slovenija, 1. program. 1991. *Dnevnik*. Ljubljana, 21. november.

- Vobič, Igor. 2009. Normativne vrste novinarstva in poročanje o politiki skozi optiko slovenskih novinarjev, politikov in državljanov. *Javnost - The Public* 16 (5). Dostopno prek: <http://www.javnost-thepublic.org/issue/2009/5/> (27. avgust 2011).
- Vogrinc, Jože. 2004. *Kako razumeti embedding?* Dostopno prek: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/19/vojna/> (20. julij 2011).
- Webster, Frank in Howard Tumber. 2006. *Journalists Under Fire: Information War and Journalistic Practices*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Williams, Kevin. 1992. Something more important than truth: ethical issues in war reporting. V *Ethical issues in journalism and the media*, ur. Andrew Besley in Ruth Chadwick, 154–169. London, New York: Routledge.
- Žerdin, Ali H. 2001. Alojz Krivograd – Futy. *Mladina* (24). Dostopno prek: <http://www.mladina.si/tehdnik/200124/clanek/futy/> (17. avgust 2011).